

Afro-Avrasya Araştırmaları Üzerine Seçme Yazılar

Editörler: Doç. Dr. Yunus Emre Tansü • Prof. Dr. Füsün Kara

 ÖZGÜR
YAYINLARI

Afro-Avrasya Araştırmaları Üzerine Seçme Yazılar

Editörler:

Doç. Dr. Yunus Emre Tansü

Prof. Dr. Füsun Kara

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Afro-Avrasya Araştırmaları Üzerine Seçme Yazılar

Selected Articles on Afro-Eurasian Studies

Editörler: Doç. Dr. Yunus Emre Tansü • Prof. Dr. Füsün Kara

Language: Turkish-English

Publication Date: 2023

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-785-6

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub307>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Tansü, Y. E. (ed), Kara, F. (ed) (2023). *Afro-Avrasya Araştırmaları Üzerine Seçme Yazılar*.

Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub307>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Xi Jinping Döneminde Tek Çin Politikası ve Tayvan¹

Emre Çalışkan²

İlhan Aras³

Özet

ABD ile her alanda küresel güç rekabetini yürüten Çin, kendi siyasi sorunlarını iç işleri olarak nitelendirmiş ve diğer ülkelerin söylem ve eylemleriyle bu konulara dahil olmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bu noktada özellikle ön plana çıkan ve küresel politikada sıklıkla gündem olan Tayvan sorunu, Çin dış politikasında önemli bir “test” olmayı sürdürmüştür. ABD-Çin arasındaki gerginliği tırmandırabilme potansiyeline sahip olan Tayvan, Çin açısından Tek Çin politikası çerçevesinde uzun yıllardır gündemde kalmaya devam etmiştir. Çin’in Tayvan konusunda bazen Tek Çin amacı doğrultusunda sert güce veya askeri seçeneklere başvuracağını açıklaması sorunun ciddiyetini de göstermektedir. Çin’in kuruluşundan beri devam eden Tayvan sorunu, Xi Jinping döneminde de benzer şekilde sıklıkla gündeme gelmiştir. Çin’in en önemli liderlerinden biri olarak Xi’nin, Tayvan sorununu tamamen çözmesine yönelik önemli bir beklenti vardır. Xi’nin Tayvan politikasında Çin’in askeri gücünü, ABD ile rekabetini, Tayvan’ın ekonomik ağırlığını ve Çin’in küresel imajını dikkate alarak hareket ettiği görülmüştür. Çalışmada ilk olarak Tek Çin politikasının tarihsel süreci ve Çinli liderlerin politika hakkında söylemleri sonraki bölümde ise Xi dönemine odaklanılarak bu dönemdeki gelişmeler ele alınmıştır. Çalışmada, Tek Çin politikasının Çin’e siyasi olarak katkı sağlamaktan ziyade, Çin dış politikasında çözülmemeyen krizlere neden olduğu vurgulanmıştır. Bu kapsamda, Çin’in özellikle Xi gibi güçlü bir lidere sahip

- 1 Emre Çalışkan tarafından hazırlanan “Çin’in Tek Çin Politikası: Tayvan ve Hong Kong” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.; Çalışmanın düzeltme sürecine katkılarından dolayı Öğr. Gör. Dr. Ferhat Durmaz’a teşekkür ederiz. II. Uluslararası Hitit Güvenlik Çalışmaları Kongresi’nde özet olarak sunulmuştur.
- 2 (Sorumlu Yazar) Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Uzmanı, emrecaliskankmu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3979-5384
- 3 Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ilhanaras@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5120-8117

olduğu bu dönemde Tayvan gibi uzun yıllara dayanan sorunlarını çözmedikçe yani Tek Çin söylemini eyleme dönüştürmedikçe sorunlarının devam edeceği ifade edilmiştir.

Giriş

Çin ana kıtasının güneydoğusunda yer alan Tayvan, yaklaşık 36.000 kilometrekarelik yüz ölçümüyle Batı Pasifik Okyanusu deniz yolunun merkezinde yaklaşık 24 milyon nüfusa sahip bir adadır. 1895'ten itibaren yaklaşık 50 yıl Japonya'ya ait olan Tayvan, 1 Aralık 1943'te Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere arasında imzalanan Kahire Anlaşması ile Çin'e geri verilmiştir. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulmasıyla Çin iç savaşında komünistlere yenilen Chiang Kai-shek ve destekçileri Tayvan'a kaçmıştır (Çin Uluslararası Radyosu Türkçe Bölümü, 2017: 125-132). Çin Komünist Partisi (ÇKP) ve Kuomintang Partisi (KMT) arasındaki iç savaşın ardından Chiang Kai-shek ve destekçilerinin Tayvan'a kaçmaları ve adayı Çin Cumhuriyeti olarak ilan etmeleri ve dahası bütün Çin'de egemenlik ilan etmesi sorunun önemli başlangıç noktası olmuştur. Böylece Tayvan, Çin için “bitmemiş bir iş” ve ÇKP'nin “iç savaş gündeminin tamamlanmamış maddesi” olarak kalmaya devam etmiştir (Jacques, 2016: 390).

Hong Kong ve Makao, uzun yıllar Birleşik Krallık ve Portekiz devletlerinin yönetimi altında kalmıştır. Çin, Birleşik Krallık ve Portekiz'le, sırasıyla 1997 ve 1999'da iki bölgenin yeniden kendi yönetimine devredilmesine ilişkin anlaşmalar yapmış; Hong Kong ve Makao'yu, Tek Ülke, İki Sistem politikası çerçevesinde ülke sınırları içine dahil etmiştir. Hong Kong ve Makao'nun geri alınması, ÇHC'nin sürekli vurgulamış olduğu Tek Çin politikasındaki en büyük başarısı olmuştur. Tek Çin politikası kapsamında Tayvan'ın da Çin'e ait olduğu ısrarla belirtilmiş, bağımsız bir devlet olmasının mümkün olmadığı her fırsatta ifade edilmiştir. Bu çerçevede Nye ve Welch de, Tek Çin politikası ve Tayvan'la ilgili şu şekilde bir değerlendirme yapmıştır:

“[...] Çin Tayvan'ı Çin'e ihanet etmiş bir eyalet olarak kabul etmekte ve son derece kararlı bir şekilde Tek Çin ilkesinde ısrar etmektedir. Ne var ki, Tayvan, [...] ismi olmayıp cismi olan mamur bir egemen devlettir. Hem [Çin Komünist Partisi hem de Kuomintang] savaş sonrası dönemin büyük bölümünde Çin'in tamamının meşru iktidar partisi olduğunu iddia ettiğinden, Tek Çin ilkesinin kendisi hiçbir zaman ciddi bir çekişme konusu olmayıp sadece bunu temsil etme iddiasında kimin haklı olduğu konusunda çekişme yaşanmıştır. [...] Hiçbir Tayvan hükümeti tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etmemiş olsa da, Tayvan uluslararası düzeyde tanınmak için yıllarca aktif çaba harcamış ve 1991'den beri, hiçbir sonuç alamadan tekrar tekrar BM üyeliğine başvurmuştur. [...] Tek Çin ilkesi, ayrılmanın kabul edilemez olduğu anakarada hala çok güçlüdür. [...]” (2018: 384-385).

Çin'in küresel politikadaki yükselişi beraberinde sorunlarının ya da başka bir deyişle hassas konularının uluslararası toplum tarafından daha fazla tartışılmasına sebep olmuştur. Bu konular arasında en fazla öne çıkan Tek Çin politikası üzerinden Tayvan olmuştur. Çin, Hong Kong ve Makao gibi Tayvan sorununun da benzer bir çözüm yöntemiyle, yönetimini belirleyebilecek veya etkileyebilecek şekilde sonuçlandırılmasını istemiştir. Diğer taraftan Çin yönetimi, Tayvan'ın ülkeler tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınmaması ve Birleşmiş Milletler'de (BM) kabul görmemesi için uluslararası politikada güç kullanma tehdidi de dahil olmak üzere çeşitli yöntemler uygulamaktan da çekinmemiştir. Tayvan ile ilgili olan bu çalışmada öncelikle Tek Çin politikasının ortaya çıkışı ve Çinli liderlerin politika hakkında söylemleri sonrasında Xi Jinping dönemine odaklanılarak bu dönemdeki gelişmeler üzerinden konu ele alınmıştır. Xi dönemindeki gelişmeler i) Tayvan'a yönelik temel yaklaşımlar, ii) çatışma ihtimali tartışmaları, iii) Tayvan'ın uluslararası tanınmasının engellenmesi, iv) Tayvan kamuoyu ve iktidarı özelinde karşılaşılan zorluklar şeklinde başlıklar üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın Tek Çin politikasına odaklanarak ve konuya Xi dönemindeki gelişmeler açısından bakarak Tayvan ve Xi dönemiyle ilgili literatüre katkı sağlaması amaçlanmıştır.

1. Tayvan Sorununun Ortaya Çıkışı ve Tek Çin Politikasının Gelişimi

Tek Çin politikasının tarihi, 1894 yılında yapılan Japonya-Çin Savaşı'na kadar gitmektedir. Çin'in mağlubiyetiyle sonlanan bu savaşta 1895 yılında imzalanan Shimonoseki Antlaşmasıyla, Formosa adası (Tayvan) Japonya'ya bırakılmıştır (Chiang, 2004: 12). Çin'de yabancı karşıtı gösteriler olarak başlayan Boxer Ayaklanması sonrasında 1912 yılında Çin Cumhuriyeti ilan edilerek imparatorluk dönemi sona ermiştir. Çin, Boxer Ayaklanmasının yarattığı kaos ile uğraşırken, başta Japonya olmak üzere diğer ülkeler de Çin'in farklı bölgelerinde özel ayrıcalıklar kazanabilmek için harekete geçmiştir (Bush, 2017a: 6). 1937 yılında Japonya ve Çin bir kez daha savaşa girdiğinde, Franklin Roosevelt yönetiminde ABD, Çin'i desteklemiş ve savaş döneminde maddi yardım sağlamıştır. Ancak 1940 yılına kadar ABD, Japonya'ya Çin işgalini sona erdirmesi için hiçbir yaptırımında bulunmamıştır. Bu yaptırımların olmaması, Japonya'yı 1941 sonlarında Pearl Harbor'a saldırmaya motive eden faktörlerden biri olmuştur. ABD-Çin yakınlığının etkisiyle 1942'nin sonunda, ABD sadece Mançurya'nın değil, aynı zamanda Tayvan'ın da savaştan sonra Çin'e iade edilmesine karar vermiştir. Bu karar ile Chiang Kai-shek savaştan sonra Çin'i tekrar bir araya getirme ve ülkeyi

yeniden eski gücüne kavuşturma düşüncesini güçlendirmiştir (Ogasawara, 2001).

ABD-Çin ittifakı diğer taraftan birçok sorunu da içinde barındırmıştır. ABD, odak noktasını ve kaynaklarını Asya anakarasına değil, Avrupa ve Pasifik'e yerleştirmiştir. ABD'nin önceliği Almanya ve Japonya'nın yenilgisiyken, Chiang Kai-shek'in önceliği Kuzey Çin'in birçok bölgesine nüfuz eden Mao Zedong liderliğindeki komünistlere karşı kendi ülkesini korumak olmuştur. Bu iki farklı önceliğe rağmen Tayvan'ın stratejik konumu her dönem ortak öncelik konusu olmuştur (Bush, 2017a: 7). Chiang Kai-shek 1949'da komünistlere yenilince Tayvan'a çekilmiş ancak geri dönüp anavatan Çin'i "Mao Zedong'un çetesi"nden kurtaracağına söz vermiştir. Bu iç savaş süreci göstermiştir ki, "hem milliyetçiler hem de komünistler için sadece tek bir Çin vardı, o da siyasi kültürlerinin kutsal merkeziydi." (Roskin ve Berry, 2014: 362).

Çin'i yöneten ve uluslararası alanda temsil eden KMT, Japonya ile yaşanan savaşta askeri gücünü ve savaş sonrası yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle de halk desteğini kaybetmiştir. Mao'nun liderliğindeki ÇKP ise, askeri gücünü genişletmiş ve halk desteğini arkasına alarak savaşı kendi lehine kullanmıştır. Japonya'nın teslim olmasıyla birlikte ABD, KMT ile ÇKP arasındaki çatışmada arabuluculuk yapmaya ve yıkıcı bir iç savaşı engellemeye çalışmıştır. General George Marshall, Çin'de ortaya çıkabilecek olası bir iç savaşı önlemek için Çin'in iç sorunlarının bütün taraflarca tartışılmasını sağlayacak bir diyalog zemini oluşturmak istemiş ancak mümkün olmamıştır (Bush, 2017a: 7-8).

ABD'nin arabuluculuk isteğinden vazgeçmesiyle birlikte ÇKP, Çin anakarasının büyük bir bölümünde kontrolü ele geçirmiştir. Chiang liderliğindeki KMT güçlerinin Tayvan'a çekilmesi sonucu, Mao 1 Ekim 1949'da ÇHC'nin kurulduğunu ilan etmiş ve ÇHC'nin kurulmasıyla Çin dış ilişkilerinin şu ilkelerle hareket edeceğini açıklamıştır:

"Bu hükümet, Çin Halk Cumhuriyeti halkını temsil eden tek meşru hükümettir. Eşitlik, karşılıklı yarar ve birbirlerinin toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı gösterme ilkelerine uymaya hazır olan bütün yabancı hükümetlerle diplomatik ilişki kurmayı arzulamaktadır. Tek bir Çin bulunmaktadır. Tayvan eyaleti, Çin Halk Cumhuriyeti topraklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Çin ile diplomatik ilişki kurmak isteyen her ülke, Tayvan makamları ile diplomatik ilişkilerini kesmeye ve Çin'in tek meşru hükümeti olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanımaya hazır olduğunu göstermelidir. Çin hükümeti, 'İki Çin' veya 'Bir Çin, Bir Tayvan' oluşturmayı planlayan hiçbir ülkeye veya Çin'le resmi diplomatik ilişkileri olan ülkelerin Tayvan makamları ile herhangi bir şekilde resmi ilişki kurmaya yönelik girişimlerine hoşgörü göstermeyecektir." (Ekrem, 2003: 2).

Çin Cumhuriyeti (Tayvan), 1949 yılında kurulan ÇHC'yi tanımamıştır. ÇHC ise, 1949 yılında kurulmasıyla birlikte Çin Cumhuriyeti'nin varlığına son verildiğini ve Tayvan'ın ÇHC'nin bir bölgesi olduğunu iddia etmiştir. Her ikisi de birbirini iki Çin bölgesi olarak tanımamıştır. Tayvan, ÇHC tarafındaki alanları “anakara” olarak adlandırmıştır. ÇHC ise Tayvan'ı anakara ile ilişkili olan “Tek Çin” bölgesi olarak tanımlamıştır (Kan, 2014: 1). Diğer taraftan, BM ise ilk olarak Çin Cumhuriyeti'ni (Tayvan), Çin'in resmi temsilcisi olarak tanımıştır. Bu durum, 1971 yılında ÇHC'nin BM'deki yerini almasıyla değişmiş ve ÇHC, Çin'in tek yasal temsilcisi olarak tanınmıştır. Bu tanınma değişiminin ardından Tayvan'da temsilciliği bulunan ülkeler, Pekin'e temsilciliklerini taşımaya başlamıştır (Chiang, 2018: 129).

Birbirinin varlığını kabul etmeyen iki Çin Devleti'ne rağmen, diğer ülkelerin Çin Devleti olarak sadece biriyle diplomatik ilişkiler kurabilmesi mümkün olmuştur. Bu nedenle, ÇHC'nin uygulamaya çalıştığı Tek Çin politikası, ülkeler arası ilişkilerde oldukça önemlidir. ÇHC için Tek Çin, “dünyada sadece tek bir Çin olduğu, ÇHC hükümetinin Çin'in tamamını temsil eden tek yasal hükümet olduğu ve Tayvan'ın Çin'in bir parçası olduğudur.” anlamına gelmektedir. Ancak Tek Çin kavramı hem Çin hem de ABD tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. ABD ilk iki maddeye hiçbir itirazda bulunmazken, aynı tanım içinde geçen “Tayvan'ın Çin'in bir parçası olduğu” maddesine belirsiz bir pozisyon almıştır (Silitonga, 2020: 61-63).

Zaman içerisinde sorunlar/gerginlikler devam etmiş ve Mayıs 1986'de Tayvan'dan Çin Hava Yolları'na ait bir kargo uçağı Guangzhou'ya kaçırılmıştır. Bunun üzerine, Çin ve Tayvan yetkilileri sorunun çözümü için Hong Kong'da bir araya gelmiştir. Yaşanan uçak krizi karşılıklı ilişkiler açısından dönüm noktası olmuştur. 1987 yılında Tayvan, halkının anakaraya ziyaretine izin verdiğini açıklamıştır. Çin-Tayvan ilişkilerindeki bu gelişme sorunların görüşülerek çözülebileceği yönündeki en önemli adım olmuştur. 1990 yılında Tayvan'da “Ulusal Birleşme Konseyi” kurulmuş ve 1991'de “Birleşme İçin Temel İlkeler Belgesi” yayınlanmıştır. Belgede; “iki tarafın da siyasi varlıkları teyit edilmekte; [...] sorunların barış içinde çözümü; karşılıklı güven ve işbirliği ortamının yaratılması; iki tarafın da uluslararası toplumda varlıklarının kabul edilmesi ve bu amaçla, orta vadede resmi iletişim kanallarının oluşturulmasına karar verilmiştir.” (Eröktem, 2018: 11). Belgenin yayınlanmasıyla birlikte Tayvan, Çin ile iletişim kurmak amacıyla 1991'de “Boğaz Değişim Vakfı” (*Straits Exchange Foundation-SEF*), Çin yönetimi de 1991'de “Tayvan Boğazı Karşılıklı İlişkiler Derneği”ni (*Association for Relations Across the Taiwan Straits-ARATS*) kurmuştur. 1992 yılında ise, bu kuruluşların başkanları Hong Kong'da bir araya gelmiş ve

“1992 Konsensüsü” olarak bilinen Tek Çin mutabakatı kabul edilmiştir (Eröktem, 2018: 11).

Tek Çin politikası adına atılan adımların neticesi olan “1992 Konsensüsü” Çin-Tayvan çatışmalarının önüne geçse de bu konsensüsü iki tarafta farklı şekilde yorumlamıştır. Çin “1992 Konsensüsü”nü Tayvan’ın kabul etmesiyle ÇHC’yi Çin’in tek temsilcisi olarak tanıdığını savunarak; Tayvan ise ÇHC’yi Çin’in tek temsilcisi olarak kabul etmediğini, bağımsız bir ülke olarak “1992 Konsensüsünü” iki ülke arasında barışçıl gelişmeyi koruma ve ilerletme çabalarının siyasi bir adımı olarak değerlendirmiştir (Turan, 2016: 90-91). 1992 Konsensüsünün kabul şekli ve geçerliliği halen Çin-Tayvan arasında tartışmalara sebep olmaya devam etmektedir.

Tayvan, Çin’in kendisine sürekli Tek Çin politikası adı altında sert bir şekilde baskı uyguladığını dile getirmiştir. Çin hükümetinin Tayvan üzerinde Tek Çin politikası söylemini güçlendirmesi ve giderek artan bir yoğunlukta uyguladığı kademeli baskı Tayvan’ı olumsuz etkilemiştir. Çin tarafından yapılan bu baskılar Tayvan’ın dış dünyadan izole olmasına neden olmuştur. Böylece Tayvan diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirememiş ve önemli birçok konuda yardımlardan mahrum kalmıştır. Tayvan hükümeti, ülkesinin resmi olarak bağımsız bir devlet olduğunu iddia etse de, anakara Çin ile diplomatik ilişki kurmak isteyen her ülke, Tayvan ile resmi bağlarını kesmek zorunda kalmıştır (Silitonga, 2020: 65).

Tek Çin politikası, hem Çin hem de Tayvan için caydırıcı bazı özellikler taşımaktadır. Bir taraftan Çin’in Tayvan’a saldırmasını diğer taraftan Tayvan’ın Çin’i kışkırtmasını engelleyen bir içeriğe sahiptir. Başka bir deyişle, Tek Çin politikasının içerdiği belirsizlik, Çin’i Tayvan’ı ele geçirmek için bir saldırı düzenlemekten, Tayvan’ı ise resmi bir bağımsızlık ilanı gibi kışkırtıcı bir adımla tek taraflı olarak statükoyu değiştirmekten caydırmaya hizmet etmektedir (DiDuca, 2020: 6). Sorunun ayrıca uluslararası bir boyutu da söz konusu olmuştur. Tayvan, Çin İç Savaşı’ndan sonra sadece bir iç sorun değil, Kore Savaşı’nın bitiminden sonra ABD’nin Tayvan meselesine müdahale etmesiyle uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Sorunun çözümsüz kalması, Tek Çin politikasının ABD ve Çin ilişkilerinde sürekli olarak gündeme gelmesine sebep olmuştur. Çin hükümetinin karar alma, politika oluşturma ve diplomatik faaliyetlerinin temelini oluşturan Tek Çin politikası, Çin-Tayvan-ABD arasında yaşanan ve günümüzde hala devam eden anlaşmazlıkların en önemli nedeni olarak görülmüştür (Silitonga, 2020: 61-63).

Daojong (2005: 778), Çin ile ABD arasındaki en önemli stratejik ve güvenlik konusunun Tayvan olduğunu öne sürmüştür. Çin her ne kadar Tayvan sorununu bir iç mesele olarak görüp, bu sorunu bir dış politika konusu

olarak görmek istemese de, Çin ile yapılacak herhangi bir müzakerenin siyasi gündeminde her daim ilk konu Tek Çin politikası olmuştur. Avrupa'ya bakıldığında ise, ABD'nin aksine kamuoyu ve siyasetçiler üzerinde ciddi anlamda etki sahibi olacak bir Tayvan lobisinden bahsetmek mümkün değildir. Avrupa hükümetleri Tek Çin politikasına bağlı hareket ettiklerinden dolayı, ABD'nin aksine Avrupa hükümetleri ve Çin arasında bir Tayvan sorunu söz konusu olmamıştır (Shambaugh, 2016: 104).

2.Çin Dış Politikasında Tayvan ve Çin Liderlerinin Tek Çin Söylemleri

Çin dış politikasında karar verme birimleri açısından incelendiğinde geleneksel olarak liderlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Çin'de Devlet Başkanı'nın öneminden ve liderliğinin gücünden dolayı Çin'in dış politika olaylarını, değişimlerini ve süreçlerini incelerken liderlerin açıklamalarını referans göstermek önemli bir belirleyici olmuştur (Tabak, 2008: 63). Çin liderleri, Tek Çin politikası konusunda farklı tarihsel dönemlerde farklı stratejiler benimsemiştir. Bu stratejiler farklı olmakla beraber ortak tek bir hedefe sahip olmuştur. Bu hedef, Çin'in Tayvan ile yeniden birleşmesini olabildiğince erken gerçekleştirmektir.

ÇHC'nin kurucusu Mao Zedong (1943-1976 liderlik dönemi), Çin ulusal birliğini sağlamış ancak Tayvan, Hong Kong ve Makao ulusal egemenlik sınırlarına dâhil edilememiştir. "Kaybedilmiş bölgeler" olarak nitelendirilen Tayvan, Hong Kong ve Makao her zaman Çin için önem teşkil etmiştir. Mao liderliğindeki Çin'in en büyük hedeflerinden birisi Tek Çin idealinin gerçekleşmesi için kaybedilen bölgeler üzerinde tekrar egemenlik kurmak olmuş ve bu vizyon Çin toplumundan büyük bir destek görmüştür. (Savaş, 2016: 72). ÇHC Mao döneminde, önceden Tayvan'a ait olan BM üyeliği ile BM Güvenlik Konseyi "daimi üyelik" hakkını da kazanmıştır.

ÇHC'nin 1963'teki Başbakanı Zhou Enlai (1949-1976), Tayvan politikasını "Tek İlke ve Dört Madde" olarak özetlemiştir. "Tek İlke" Tayvan'ın Çin ile yeniden birleşmesi gerektiği anlamına gelirken, Dört Maddenin açılımı ise şu şekilde açıklanmıştır:

-Tayvan, Çin ile birleştiği takdirde, politik ve askeri güç ile personel düzenlemeleri Chiang Kai-shek'in kontrolüne bırakılacak, fakat diplomatik ilişkiler Merkezi Hükümet tarafından yönetilecektir.

-Tayvan'ın askeri, siyasi ve ekonomik gelişme harcamalarındaki tüm eksiklikler Merkezi Hükümet tarafından karşılanacaktır.

-Tayvan'ın toplumsal reformu ertelenecektir. Şartlar olgunlaşana ve Chiang Kai-shek'in onayı alınıncaya kadar uygulanmayacaktır.

- Anakara ve Tayvan birbirlerine gizli ajanlar göndermeyecek ve her iki taraf ortaya çıkan dayanışmayı sabote etmeyeceği konusunda uzlaşma içerisinde olacaklardır (Chuntao, 2017: 114, dipnot 1).

Zhou Enlai dönemini takip eden Deng Xiaoping döneminde (1978-1989) Çin, Tayvan üzerinde egemenlik kurma idealinin yanında, jeopolitik boyutu da vurgulamıştır. Çin için, Tayvan sadece siyasi bir meselenin ötesinde büyük bir stratejik öneme de sahip olmuştur. Deng, “Tayvan anakarayla birleşmezse, her zaman yabancı güçlerin Çin’e karşı kullandıkları bir koz olacaktır” demiştir (Ekrem, 2003: 56). Tayvan’ı tekrar kazanma amacını gösteren Deng’e göre, Çin ve Tayvan arasında olası bir çatışma halinde Tayvan ABD’nin desteği olmazsa askeri yenilgiyle karşılaşacaktır. Dolayısıyla, Deng’e göre Tayvan böyle bir kötü ihtimalle karşılaşmamak için anakarayla birleşmelidir (Vogel, 2017: 480).

Deng dönemini takip eden Jiang Zemin döneminde (1989-2002) de Tayvan konusunda gelişmeler olmaya devam etmiştir. 30 Ocak 1995’te Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, “Çin’in Yeniden Birleştirilmesini Teşvik Etmeye Devam” başlıklı konuşmasında Tayvan sorununa ilişkin sekiz madde önermiştir:

-Barışçıl bir yeniden birleşme için Tek Çin politikasına uymak, temel ve ön şarttır.

-Tayvan’ın diğer ülkelerle gelişen hükümet dışı ekonomik ve kültürel ilişkileri konusunda herhangi bir itirazımız yoktur.

-Taraflar arası barışçıl bir yeniden birleşime dayalı müzakereleri sürekli olarak savunduk. Sadece Tek Çin olduğu önceliğini varsayarak, Tayvan makamlarıyla her konuda konuşmaya hazırız. Barışçıl yeniden birleşmeyi sağlamak için her türlü çabayı göstermeliyiz.

-Çinliler birbirleriyle savaşmamalıdır. Tayvanlı vatandaşlarımızı hiçbir şekilde hedeflemiyoruz, fakat Çin’in barışçıl birleşmesine müdahale eden ve Tayvan Bağımsızlığı fikri komplosunu kuran yabancı güçlere karşı güç kullanımından vazgeçeceğimizin sözünü vermiyoruz.

-Boğazlar arası ekonomik alışveriş ve işbirliğini genişletmek için büyük çabalar gösterilmelidir. Boğazlar, her iki tarafın ortak ekonomik refahı ve bir bütün olarak Çin ulusunun refahı için yararlı olacaktır.

-Boğazların her iki yakasındaki yurttaşlarımız Çin’in güzel kültürel geleneklerini ortaya koymalı ve ileriye taşımalıdır.

-Tayvanlı yurttaşlarımızın yaşam biçimine tam olarak saygı duymalıyız. Meşru hak ve menfaatlerini korumalıyız.

-Tayvan yönetiminin liderini, anakarayı uygun bir şekilde ziyaret etmeye davet ediyoruz. Bizi de Tayvan'a davet ederlerse ziyaret etmek istiyoruz. Devlet ilişkilerini tartışabilir ya da birtakım konular üzerine görüş alışverişinde bulunabiliriz (Huang ve Li, 2010: 183-185).

Jiang, Tayvan'la ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmeye çalışmış, Tayvan ile siyasal farklılıkların taraflar arasındaki ekonomik işbirliğine zarar vermemesi gerektiğini belirtmiştir. Jiang, Tayvan sorununun sonsuza kadar uzatılmayacağını, Tayvan Boğazı'nda savaşın başlaması durumunda savaşa dâhil olanların sadece Çin ve Tayvan olmayacağını, yabancı güçlerin de savaşa katılabilme ihtimalinden dolayı Asya'nın bu savaştan önemli ölçüde etkilenebileceğini belirtmiştir (Ekrem, 2003: 59).

Sonraki dönemde Hu Jintao, 2005 yılında "Tayvan'daki vatandaşlarımıza ve Anavatanın barış içinde yeniden birleşmesini gerçekleştirmeye yararlı olduğu sürece Tayvan Boğazında iletişimi teşvik etmek için elimizden gelenin en iyisini yapacağız" demiştir. 4 Mart 2005'te ise Hu, yeni koşullar altında Tayvan'la karşılıklı ilişkilerin gelişimi hakkında dört görüş önermiştir:

-Tek Çin politikasına bağlı kalmaktan asla vazgeçmemeliyiz.

-Barışçıl yeniden birleşme çabalarından vazgeçmemeliyiz.

-Tayvan halkına umut bağlama ilkesinden asla değişiklik yapmamalıyız.

-Tayvan'ın bağımsızlık etkinliklerine karşı durmakta asla tereddüt etmemeliyiz (Chuntao, 2017:115).

Jintao'nun bu görüşünden hareketle Çin'in Tayvan'ın bağımsızlığı fikrine karşı, hukuka uygun şekilde karşı koymak ve yeniden birleşmeyi teşvik etme yaklaşımını benimsediğini ifade etmek mümkündür. Bu çerçevede 14 Mart 2005'te Çin "Ayrılık Karşıtı Yasa"yı çıkarmış ve bu yasa ile Pekin yönetimi ülkeyi bölmeye çalışan "Tayvan Bağımsızlığı" fikrini benimseyenleri engellenmeyi ve bastırmayı amaçlamıştır. Yasa Çin'in barışçıl birleşme ilkesi olan Tek Çin politikasına bağlı kalacağını dile getirirken aynı zamanda tüm Çin halkının "Tayvan Bağımsızlığı" fikrine karşı çıkarak devlet egemenliğini ve toprak bütünlüğünü savunma ortak iradesi ve kararlılığını göstermiştir (Madoka, 2023: 6). Kanunun kabulünün hemen sonrasında, KMT için de yasanın etkisiyle Çin ile işbirliği yapmanın daha fazla gerekli hale gelmesiyle 29 Nisan 2005 tarihinde Hu Jintao ile KMT Başkanı Lien Chan Pekin'de, bölünmeyi fiilen sona erdirebilmek amacıyla bir araya gelmiştir. Görüşmenin ardından iki taraf ortaklaşa yayınlanan basın metninde, Tayvan Boğazında barış ve gelişme üzerine "Ortak Vizyonun Beş Adımı" konusunda anlaşmaya vardıklarını açıklamıştır (Chuntao, 2017: 119-120). Ortak Vizyonun Beş Adımı anlaşmasının maddelerine göre:

-Her iki taraf Tayvan Boğazında müzakerelerin mümkün olan en kısa sürede yeniden başlatılmasını teşvik etmeli ve Tayvan Boğazının her iki yakasında yaşayan halkın mutluluğu için ortaklaşa çalışmalıdır.

-Taraflar düşmanlığı sona erdirerek barış anlaşmasının sağlanmasını teşvik etmelidir.

-Tayvan Boğazında kapsamlı ekonomik iletişim teşvik edilmeli ve Tayvan Boğazında bir ekonomik işbirliği mekanizması oluşturulmalıdır.

-Tayvan halkının endişe duyduğu uluslararası etkinliklere katılım konusunda görüş alışverişi teşvik edilmelidir.

-Taraflar arası düzenli bir iletişim platformu kurulmalıdır (Chuntao, 2017: 120, dipnot 10).

Hu ve Lien arasında yapılan görüşme taraflar arasında görüşmelerin yapılabilmesi sürecinin başlamasına yardımcı olmuştur. Çin ve Tayvan liderleri 1992 Konsensüsüne bağlı kalarak Tayvan bağımsızlığına karşı çıkan ve Tayvan Boğazındaki ilişkilerin geliştirilmesini teşvik eden başlıca konular hakkında ilk kez ortak bir anlayışa varmışlardır. Bu şekilde liderler arasında görüşmelerin yapılabilmesi taraflar arası ilişkiler açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Ekonomik ilişkiler düzenli ekonomik müzakereler ve anlaşmalar ile daha da ilerletilmiştir. Bu gelişmeler, Çin ve Tayvan'ın çeşitli ekonomik platformlarda bir araya gelmesini sağlamıştır. Çin, Tayvan'ın "Çin Taipei" adı altında Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (*Asia-Pacific Economic Cooperation/ APEC*), Asya Kalkınma Bankası (AKB) ve Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılmasına izin vermiştir (Harris, 2015: 104). Çin'in zaten var olan Tayvan'ın tanınmasını engelleme politikası düşünüldüğünde, kendi tercih ettiği isimle Tayvan'ın söz konusu örgütlere katılmasına izin vermesi ve 2023 itibarıyla hala bu örgütlerde aynı isimle (*Chinese Taipei*) yer almaya devam etmesi Tayvan'ın taleplerinin Çin tarafından kabul edilmediğini de göstermektedir.

3. Xi Jinping Dönemi Çin'in Tayvan Politikası

Bu başlık iki bölüme ayrılarak aktarılacaktır. Öncelikle Xi'nin Tayvan politikasına yaklaşımı, Tayvan'a askeri müdahale tartışmalarının yarattığı gerginlik ve Tayvan yönetiminin Çin'e bakışının olumlu olması durumunda nasıl bir ilişki olabileceği gösterilmiştir. Sonraki bölümde ise, Xi'nin Tayvan'da karşılaştığı zorluklar / meydan okumalar üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede, Tsai dönemiyle Tayvan'daki yönetiminin yaklaşımının belirleyiciliği, Tayvan kamuoyunun olumsuz yaklaşımı ve Tayvan'ın uluslararası politikadaki görünürliğünün / tanınırlılığının yarattığı sorunlar ele alınacaktır.

3.1. Xi'nin Yaklaşımı

3.1.1. Temel Stratejiler

Xi, Aralık 2007-Ocak 2009 arasında önceki ABD Başkanı Jimmy Carter'ı Çin Devlet Başkanı Yardımcısı olarak iki defa ziyaret etmiş ve Tayvan'ın bağımsızlığına karşı ABD ile işbirliği yapmak istediğini ifade etmiştir. 2004 yılında ilk defa açıklanan Pekin'in Tayvan'ın bağımsızlığını önleyeceği sonraki dönemlerde olduğu gibi Xi döneminde de sürdürülen bir amaç olmuştur. Xi'nin Tayvan politikası, genel anlamda Hu'nun kabul ettiği yeniden birleşmeyi teşvik ederek Tayvan'ın bağımsızlığını önlemek şeklindeki temel yaklaşımı sürdürmek için "Tek-Çin ilkesi"ni güçlendirmeyi amaçlamıştır. Böylece, Hu'nun Tayvan politikasına kıyasla Xi'nin Tayvan konusunda yaptığı ilerleme, "Tek Çin" ilkesi kapsamında stratejik bir çerçeveyi sağlamlaştırmaya çalışması olmuştur (Huang, 2017: 240-244).

Bush (2017b), 2002'deki 16. Parti Kongresi, 2007'deki 17. Parti Kongresi ve 2012'deki 18. Parti Kongresi raporlarından Tayvan politikasına ilişkin dokuz noktanın üzerinde durmuştur. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür: "Bir Ülke, İki Sistem" formülüne Tayvan'ın barışçıl bir şekilde birleşmesi ilkesi, Tayvan topraklarının Çin toprakları içinde olmasını savunan Tek Çin ilkesine bağlılık, Tayvan'daki ayrılıkçı harekete ve bağımsızlık taleplerine karşı çıkmak, Tayvan'da Tek Çin ilkesine bağlı bir siyasi partiyle işbirliğini güçlendirmek, Tayvan'daki insanlarla Çin'dekilerin "aynı kandan kardeşler" olduklarını vurgulamak, Tayvan'la birleşmeyle "Çin ulusunun büyük canlanması" arasında bir bağlantı kurmak, birleşmeye destek olması için Tayvan halkını yanına çekmek, birleşmenin Tayvan'a ekonomik olarak katkı sağlayacağını iddia etmek ve son olarak birleştirme projesine samimi bir şekilde desteğin olmasıdır. İlerleyen yıllarda da Xi'nin benzer söylemler çerçevesinde hareket ettiği ve açıklamalarında sıklıkla bu şekilde söylemler kullandığı görülecektir.

Çin'de yeni dönem, 2012 yılında gerçekleşen ÇKP 18. Ulusal Parti Kongresi'nde, Xi'nin önce ÇKP genel sekreteri ve ardından da 2013 yılında ÇHC Devlet Başkanı olmasıyla başlamıştır (Madoka, 2023: 9). Xi'nin başkan olması Çin'de sadece yönetimde liderlik değişikliği anlamına gelmemiş, daha çok 1978 yılından itibaren devam eden reformların değişmesi olarak yorumlanmıştır. Xi, 2017 yılında yapılan ÇKP 19. Ulusal Parti Kongresi'nde "Xi Jinping Düşüncesini" partinin ideolojik tüzüğüne almıştır. Kongrede konuşan Xi, Çin'in "yeni döneme" girdiğini resmen ilan etmiştir. Böylece Xi, selefleri Jiang ve Hu'yu geçerek, ÇHC'nin kurucusu Mao'dan sonra en güçlü lider olarak gösterilmiştir (Atawulla, 2020: 47-50). Deng'in

başlattığı reform ve dışı açılmanın yarattığı hızlı ekonomik büyüme planı Xi döneminde artmaya devam etmiş böylece Çin, ABD'ye rakip olabilecek seviyede ekonomik bir güç haline gelmiştir. Çin'in ekonomik gücü uluslararası alandaki konumunun da güçlenmesini tetiklemiştir (Atawulla, 2020: 108). Xi, Mao ve Deng gibi, Çin siyasetinin en önemli isimlerinden birisi haline gelmiştir. ÇKP'nin sözcüsü konumunda bulunan Halkın Günlüğü (*People's Daily*) gazetesi 21 Ekim 2014'de Xi için "Mao Zedong Çin halkını ayağa kaldırdı; Deng Xiaoping Çin halkını zenginleştirdi; Xi Jinping Çin halkını güçlendirdi." diye yazmıştır (Savaş, 2016: 99).

Tarihteki birçok Çinli lider gibi Xi de Çin'i büyük güç haline getirmeye dönük bir vizyona sahip olmuş, kendi "Çin Rüyası" üzerinden Çin'in geleceğini şekillendirmek istemiş ve Çin'in yeniden yükselmesini hedef olarak belirlemiştir. Xi, kendi dönemini "Çin Rüyası" üzerinden kurgulamış ve bu rüyayla kendisine daha fazla güvenen ve dış politikada iddialı bir Çin'in ortaya çıkışı anlatılmıştır. Amerikan rüyasından ilhamla yaratılan bu kavram, Çin ulusunun güçlenmesi, "eski gücüne tekrar kavuşması", "Çin ulusunun yeniden doğuşu" söylemleriyle şekillenmiştir (Ergenç, 2015: 662). Bu hedef doğrultusunda Xi'nin Çin Rüyası iki amacı içermiştir. ÇKP'nin kuruluşunun 100. yıl dönümü olan 2021 yılında Çin'i her yönden orta refah düzeyine ulaştırmak; ÇHC'nin kuruluşunun 100. yıl dönümünü olan 2049 yılında ise müreffeh, güçlü ve gelişmiş Tek Çin'i inşa etmektir (Xi, 2014).

Xi dönemiyle birlikte Çin, denizlerde egemen ülke olma yolunda hızla geliştikçe, Tayvan'ın stratejik önemi de gündem güne artmıştır. Tayvan'ı sahip olduğu jeostratejik konumu, taarruz ve savunmadaki özel durumu nedeniyle Çin'in güneye açılan deniz bölgelerindeki hiçbir ada ile kıyaslamak mümkün değildir. Tayvan, tam anlamıyla "hiç batmayan bir uçak gemisi"dir (Ekrem, 2003: 53).

Xi'nin Haziran 2013'te KMT onursal Başkanı Wu Poh-Hsiung ile yaptığı görüşmede Tayvan ile ilgili dört öneride bulunmuştur. İlk olarak, anakara ve Tayvan henüz birleşmese de iki taraf da Çin'e aittir ve ayrılmaz parçalardır. Ulusal toprak bütünlüğünün korunması için iki taraf da Tek Çin çerçevesinde desteklenmelidir. İkinci olarak, iki taraf arasındaki barış, "Çin ulusunun büyük canlanması"nın bir parçasıdır. Üçüncüsü, karşılıklı güveni artırmak için "ortak bir zemin aranması ve farklılıkları rafa kaldırmaktır. Son olarak da, iki tarafın ilişkileri geliştirmeye çalışmasıdır. Tayvan'ın bağımsızlığını savunmak bu nedenle karşı çıkılması gereken bir konu olmuştur (Embassy of the People's Republic of China in the United States of America, 2013).

Xi, 6 Ekim 2013 tarihinde eski Tayvan Başbakanı Vincent Siew ile bir araya gelmiş ve bu görüşmede iki taraf arasındaki sorunların çözüleceğini, kuşaktan

kuşağa aktarılamayacağını, Tek Çin politikasına uygun çözümler geliştirmek istediğini belirtmiştir (Chuntao, 2017: 117-118). Xi, 2014 yılı Şubat ayında görüştüğü Tayvanlı yetkililere, hiçbir gücün onları ayıramayacağını ifade ederek, yeniden birleşmenin Çin Rüyası'nın önemli bir bölümü olduğunu söylemiştir (Pekcan 2019a: 121). İlerleyen yıllarda da Xi'nin benzer söylemleri sürdürdüğü görülmüştür. Örneğin Ocak 2019'da, Xi, "aynı ailenin bir parçası olarak Çinlilerin Çinlilerle savaşını istemediklerini" dile getirmiştir (Alaca, 2019: 114). Xi, Pekin'in merkezindeki Büyük Halk Salonu'nda yaptığı konuşmada, "Ülke güçleniyor, ulus gençleşiyor ve boğazın iki yakası arasındaki birleşme tarihin en büyük trendi" demiştir. Xi ayrıca "Tayvan'ın, geleceğiyle ilgili herhangi bir müzakerenin nihai hedefinin birleşme olması gerektiğini, tam bağımsızlık iddia etme çabalarının anlamsız olduğunu" ifade etmiştir. (Buckley ve Horton, 2019). Xi'nin konuşmalarından yola çıkarak son dönem Çin dış politikasının Tayvan boyutuna ilişkin şunlar söylenebilir: i) sorunun mutlaka çözüleceğinin vurgulanması, ii) mutlaka Tek Çin ilkesi çerçevesinde bir çözümün olacağı, iii) Tayvan'ın bağımsızlık çabalarının gerçekleşmeyeceğidir.

Xi döneminde Tayvan konusundaki bir amaç da ABD ile ilgili olmuştur. ABD-Çin ilişkilerinde bir belirleyici olmaması ve ABD'nin bölgeye müdahalesini engellemek için Tayvan'ı izole etmek önemli bir amaç olmuştur. Bu çerçevede Huang'a (2017: 245) göre, Xi'nin Tayvan politikasını dört noktada açıklamak mümkündür. İlki, Tayvan'ın bağımsızlığını önlemeye odaklanan Hu'nun politikasından çok köklü bir değişim olmamasıdır. İkinci olarak, Tek Çin ilkesinin gerçekleştirilmesiyle ilgilenilmesidir. Bunun için, Tayvan ile sağlam ekonomik ilişki temelinde siyasi ilişkileri güçlendirme hedeflenmiştir. Son olarak, Xi'nin Tayvan konusunda sert bir aktör olmasını belirtmek mümkündür. Tayvan'da birleşmeye karşı olanlar için "sen bir adım ileri gidersen, ben iki adım ilerlerim" açıklaması da bu durumu göstermektedir.

Xi ve dönemin Tayvan Cumhurbaşkanı Ma Ying-jeou arasında Kasım 2015'te yapılan görüşme Çin'in kuruluşundan itibaren Çin ve Tayvan arasında yapılan ilk görüşme olması nedeniyle tarihi bir görüşme olmuştur. Ma'nın Çin tarafında olan tutumu çözümü hızlandırmayı mümkün kılacakken, Tsai Ing-wen'in 2016'da seçilmesiyle birlikte Tayvan'ın bağımsızlığını savunması ve Tayvan ve Çin'i nitelendirmek için "Boğazın iki tarafı" şeklinde bir ifadeyi kullanması Xi için farklı bir sürecin başladığını göstermiştir (Liao, 2021: 26). Bu süreçte Xi'nin Tek Çin ilkesinin güçlendirilmesi ve Tayvan'ın uluslararası örgütlerden davet almasının engellenmesi gibi Tayvan'ın uluslararası toplumdan dışlanması çabalarına tanık olunmuştur (Madoka, 2022: 81).

Xi, Ekim 2017’de düzenlenen ÇKP 19. Ulusal Kongresi’nde yaptığı konuşmasında Tayvan konusuna da değinmiştir. Konuşmasında Tayvan’ın bağımsızlığını savunan ayrılıkçı hareketlere karşı mücadele ettiğini, Çin’in yeniden birleşmesini sağlamak için Tayvan sorununu çözmek ve “barışçıl yeniden birleşme”ye doğru sorunu yönetmek gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Tayvan Boğazı’nın iki yakasındaki insanların kardeş olduğunu, Tayvan’ın kalkınmasına destek olunabileceğini, Çin topraklarının ayrılmasına asla izin verilmeyeceğini ifade etmiştir (Xinhua, 2017). Xi’nin yaptığı başka bir açıklamada, Hong Kong’da iyi bir şekilde işleyen “Tek Ülke İki Sistem” politikasının Tayvan için de mümkün olacağı belirtilmiştir. Xi’nin Tayvan için bir çözüm olarak geliştirmeye çalıştığı bu alternatif beklentiyi karşılayamamıştır. Bunun nedeni, Çin devletinin Hong Kong’da iyi işleyen bir sistem olduğu propagandasını yayması olmuştur. Ancak, 2014’te gerçekleşen Hong Kong’daki halk hareketleri 2019’da tekrar görüldüğünde, Tayvan için bir model olarak sunulan Hong Kong’daki sorunlu yapı görünür bir hal kazanmış ve “Tek Ülke, İki Sistem”in Tayvan için bir mümkün olmadığı Tsai tarafından açıkça gösterilmiştir (Liao, 2021: 26).

Xi, Ocak 2019’da “Tayvan’daki Yurttaşlara Mesaj”ın yayınlanmasının 40. yıldönümü toplantısında bir konuşma yapmıştır. Tayvan ile ilişkilerin barışçıl gelişimini ve Çin’in barışçıl bir şekilde yeniden birleşmesini sağlamak için politikalar geliştirileceğini ifade etmiştir. Bu politikaları beş başlık altında şu şekilde özetlemek mümkündür. İlki, Çin’in canlanması ve barışçıl bir şekilde birleşmesini desteklemek için Tayvan’la birlikte çalışmaktır. İkincisi, Tayvan sorununa iki sistemli bir çözüm aramak ve barışçıl birleşme için çaba sarf etmektir. Üçüncüsü, Tek Çin ilkesine sadık kalmak ve barışçıl yeniden birleşme umutlarını korumaktır. Dördüncüsü, Boğazlarda kalkınmayı daha fazla bütünleştirmek ve barışçıl yeniden birleşmenin temellerini atmaktır. Son olarak da, her iki yakadaki insanlar arasında yakın bağlar kurarak barışçıl yeniden birleşmeyi desteklemektir (The State Council the People’s Republic of China, 2022).

2020 yılında Tayvan’daki seçimler üzerinde de etki sahibi olmayı isteyen Xi, Tayvan’la iki taraflı işbirliğinden ziyade birleşme üzerinden yaklaşımını değiştirmiştir. Bu politika aynı zamanda Çin devletinin Tayvan’a yaklaşımının temel bir parçası haline de gelmiştir (Liao, 2021: 27-28). Özellikle bu tarihten itibaren Xi’nin söylem ve yaklaşımında sertleşme zamanla daha fazla görülmeye başlanmıştır. Xi, 2017’deki bir konuşmasında “Tayvan’la yeniden birleşmeyi” ikisi “barışçıl” ifadesiyle üç defa kullanırken, 2019’daki bir konuşmasında 18’i “barışçıl” ifadesiyle olmak üzere 46 defa kullanmıştır. Bu durumu, yeniden birleşme konusu Xi için çok daha fazla önemli bir konu

haline gelmiş ancak “barışçıl” olması daha az önemli görülmüştür şeklinde değerlendirilmek mümkündür (Liao, 2021: 28).

3.1.2. İlişki Kurulabilen Bir Tayvan Yönetimi / Ma Ying-jeou Dönemi (2008-2016)

Cumhurbaşkanlığı seçimini KMT adayı Ma Ying-jeou’nun kazanmasıyla KMT sekiz yıl aradan sonra Ma liderliğinde tekrar Tayvan’da iktidara gelmiştir (Lin, 2018: 37). Cumhurbaşkanlığı seçimi ile birlikte ayrıca oy pusulasında her bir partinin BM’ye dönme planları için de ayrı bir referandum yapılmıştır. DPP, BM’ye yeni bir ulus olarak katılmayı savunurken; KMT, Tayvan’ın eski BM statüsüne dönüşünü savunmuştur. Ancak her iki partinin teklifi de referandumda yeterli oyu alamaması nedeniyle kabul edilmemiştir (Matsuda, 2015: 7).

Ma, Çin ile ilişkilerinde “Üç Hayır” (birleşme yok, bağımsızlık yok ve savaş yok) yaklaşımını benimsemiştir. Seçim kampanyası döneminde açıkladığı gibi, 1992 Konsensüsünü başkanlığı döneminde yeniden onaylamıştır. Lee döneminde on yıldan fazla bir süredir yapılamayan Tayvan Boğazı müzakerelerini Ma yeniden başlatmıştır (Hickey ve Niou, 2016: 63). Tayvan, 2009 yılında Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) yıllık toplantısı olan Dünya Sağlık Asamblesi’ne “Çin Taipei” ismiyle gözlemci üye olarak katılmıştır. Bu gelişme Tayvan’ın uluslararası örgütler nezdinde tanınması ve katılımı için önemli bir kazanım olmuştur. Böylece Tayvan, BM üyeliğinden ayrılmasının ardından BM ile bağlantısı olan bir toplantıda ilk kez bulunmuştur (Lin, 2018: 37).

Ma döneminin Çin-Tayvan ilişkilerindeki en önemli gelişmesi, 7 Kasım 2015’te Ma ve Xi’nin, iki ülke arasındaki ilişkinin geleceğini görüşmek üzere Singapur’da bir araya gelmeleri olmuştur. Bu görüşme, Çin ve Tayvan devlet başkanları arasında 1949’dan bu yana ilk defa gerçekleşmesi nedeniyle dikkat çekmiştir (Perlez ve Ramzy, 2015). Görüşmede hem Xi hem de Ma, 1992 Konsensüsü’nün önemini vurgulamıştır. Birçok ülke, boğazlar arası ilişkileri geliştirmek için “doğru yönde atılmış bir adım” olduğu açıklamasını yaparak görüşmeyi desteklemiştir. Ancak görüşmede iki ülke arasında statükoyu korumak ve barışçıl bir ilişki sürdürmek için çalışmak dışında herhangi bir anlaşma yapılmamıştır (Bush, 2015). Görüşmede herhangi bir sonuca ulaşılamaması, Tayvanlı bağımsızlık yanlısı grupların görüşmenin yalnızca yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle Ma’yı desteklemek için bir girişim ve bağımsızlığı destekleyen DPP’ye bir uyarı işlevi olarak yorumlanmıştır (Koopman, 2016: 237).

Bu dönem, Tayvan yönetiminin görece daha fazla Çin ile işbirliği ve görüşme yapabilmesi durumunda Tayvan ile ilişkilerin Çin açısından farklılaşabileceği görülmüştür. Bu nedenle, Tayvan'daki yönetimin bakış açısı Çin'in bakışını da etkileyebilmektedir.

3.1.3. Xi'nin Askeri Seçeneği

Tayvan konusundaki bir diğer etken de, Çin Halk Kurtuluş Ordusu /HKO (*People's Liberation Army*) olmuştur. Öyle ki, 1949 öncesi milliyetçi taraf ile ÇKP arasındaki iç savaşa kadar uzanan rolü dikkate alındığında Tayvan ile ilgilenen ilk aktör olarak HKO'yu göstermek mümkündür. Milliyetçi taraf Tayvan'a çekildiğinde ÇHC hükümeti bu sorunla ilgilenmeye devam etmiş, Tayvan ile birleşme amacıyla hareket etmiştir. HKO, Tayvan'ı bağımsızlık isteğinden vazgeçirmek ve Tayvan ordusuyla yeniden birleşmeyi teşvik etmek şeklinde özetlenebilecek bir rolü üstlenmiştir (Ding, 2019: 50-54).

Çin Tayvan'a yönelik dış politikasında ekonomik destek ve yumuşak güç politikalarına ilave olarak, stratejik enformasyon operasyonları da gerçekleştirmektedir. Yapılan haberlerle güçlü askeri yapısını ortaya koyan Çin, Tayvan halkının ve askeri gücünün Çin'le mücadele direncini kırmayı hedeflemektedir. Ancak Çin, sadece bu politikalarla yetinmemekte sorunu askeri açıdan da dünya gündemine getirecek girişimlerde bulunmaktadır. Çin özellikle Tayvan Boğazı'ndaki askeri gemiler, füze denemeleri ve askeri tatbikatlar üzerinden Tayvan halkına baskı oluşturmaya çalışmaktadır. Yapmış olduğu baskıyla ileride gerçekleşebilecek askeri müdahale olması durumunda halkın direnç göstermeden Çin'i kabul etmesi ve ada halkının savaşıma isteğini kırarak birleşmeyi kolaylaştırabileceği düşünülmektedir (Alaca, 2019: 115-116).

Xi döneminin önceliklerinden biri de Sincan, Tibet gibi bölgelerle birlikte Tayvan'da da toprak bütünlüğünü sağlayarak ulusal birliği sürdürmek, aynı şekilde bu bölgelerdeki ayrılıkçılık ve bağımsızlık faaliyetlerini önlemek olmuştur. Diğer taraftan Xi için Tayvan, Çin Rüyası ve ulusal canlanmanın önemli bir parçası olduğundan Tayvan'ın bağımsızlık istekleri bu büyük amaçlara zarar vermektedir. Bu nedenle Xi'nin Tayvan'a karşı daha sert bir tutum alma ihtimali artmaktadır. Xi'ye göre, bölünmüş bir Çin'in büyük bir Çin olması mümkün olamayacağından Tayvan'la birleşme esastır ancak bu birleşme için bir son tarih de verilememektedir. Ayrıca, Xi'nin kendi liderliği için Tayvan'la birleşme konusu bir iddia haline gelmiştir (Sarkar, 2021: 278-280; Bush, 2017b). Çin ile Tayvan arasındaki birleşme durumu barışçıl veya askeri yollarla gerçekleşebilir ancak önemli olan bu birleşmenin Xi'nin liderliği için çok önemli olmasıdır (Sarkar, 2021: 285).

2016'da DPP'nin Tayvan'da yönetime gelmesi Tayvan-Çin ilişkilerinde farklı bir dönemin başlamasını sağlamıştır. DPP ile, uzun zamandır Tayvan'a yönelik uzlaşmacı politikaların başarısız olması ve Tayvanlı kimliğinin güçlenmesi gibi nedenlerle Xi döneminde güç kullanma seçeneği daha fazla masada olmuştur. Böylece, Xi'nin Tayvan politikası proaktif ve iddialı olarak görülmüştür. Xi'nin gücünü pekiştirmesi ve HKO üzerindeki etkisi, Çin'in askeri gücünün Tayvan'da daha iyi bir şekilde yönlendirilebilmesini sağlamıştır (Ding, 2019: 56-58). DPP yönetiminin bağımsızlık yanlısı politikaları güçlendikçe HKO'nun Tayvan'a karşı askeri duruşunu güçlendirdiği görülmüştür. HKO içerisinde Tayvan'dan sorumlu olan Doğu Komutanlığı özellikle ABD'nin soruna dahil olmasını engellemek için teknolojik ve askeri kapasitesini güçlendirmektedir. Xi döneminde Tayvan üzerindeki etkinin artırılması için HKO'nun gerekli olursa askeri müdahale seçeneği de dahil olmak üzere tüm tedbirleri almaya istekli olduğu da belirtilebilir (Sarkar, 2021: 283-284).

Çin, Xi dönemiyle birlikte Tayvan'a baskı kurmak amacıyla düzenlemiş olduğu askeri tatbikatlarını artırmıştır. HKO, 2020-2022 yılları arasında 1996 yılında yaşanan Tayvan Boğazı krizi sonrası bölgede yoğun şekilde askeri uçak tatbikatı gerçekleştirmiştir. Tayvan Savunma Bakanı Chiu Kuo-cheng, Tayvan Parlamentosunda yaptığı açıklamasında, Çin ordusunun, Tayvan Hava Savunma Tanımlama Bölgesi'nde (*Air Defense Identification Zone*) gerçekleştirdiği yoğun askeri tatbikatına karşılık olarak, Tayvan'ın da Çin uçaklarını ve gemilerini durdurmak ve izlemek için yaklaşık 3.000 askeri uçak sortisi yaptığını söylemiştir (Demir, 2020). Tayvan Dışişleri Bakanı Joseph Wu, Tayvan Boğazı'nda yaşanan gerilim sonrası şu açıklamayı yapmıştır: "Savaş yapmamız gerekiyorsa savaşağız ve kendimizi son güne kadar savunmamız gerekirse, savunacağız." (Ward, 2021).

HKO'nun Tayvan üzerindeki yoğun baskısını artırdığı bir dönemde Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, benzer bir durumun Asya-Pasifik bölgesinde yaşanabileceği endişesini gündeme getirmiştir. 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'da başlattığı savaştan itibaren, çok sayıda ABD'li yetkili, Çin'in Tayvan'a karşı askeri eylemini caydırmanın aciliyetini vurgulamıştır. Xi yaptığı açıklamada, Çin'in Tayvan adasındaki yabancı müdahaleye karşı gerekli tüm önlemleri almaya hazır olduğunu ve zamanın Çin'in yeniden birleşmesine doğru ilerlediğini ilan ettiğinde ABD'li yetkililerin bu görüşünü güçlendirmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, Çin'in Tayvan'ı düşünülünden çok daha kısa bir zamanda ele geçirmeyi planladığı konusunda uyarmıştır. Dahası, uzun süredir devam eden stratejik belirsizlik politikasına rağmen ABD Başkanı Joe Biden, Çin'in Tayvan'a karşı herhangi

bir müdahalesi durumunda ABD'nin Tayvan'ı savunacağını açıkça defalarca yinelemiştir (Brown, 2023).

Xi'nin 2022 yılında üçüncü dönemi de kesinleştikten sonra Tayvan konusuna daha fazla dikkat edilmeye başlanmıştır. Xi, kendinden önceki liderlerden farklı olarak, “anavatanın yeniden birleşmesi”ni sağlayan lider olabilmek için gerekli politikaları takip ederek önemli bir çaba göstermiştir. Özellikle Tayvan'a yönelik askeri hazırlıklar ve “müdahale edilecek mi?” sorusunu düşündüren sert söylemler dikkat çekici olmuştur. Diğer taraftan Tayvan politikasından sorumlu yetkili isimlerde yapılan değişiklikler de önemli bir adım olmuştur. Siyaset teorisyeni olan Wang Huning'in Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı Ulusal Komitesi Başkanı olarak atanması, Wang'ın yerel siyasi deneyime sahip olmaması ve ÇKP'de geleneksel bir kariyer izlememiş olmaması nedenleriyle farklı bir durum yaratmıştır. Bu ve benzeri farklı adımlar aslında Xi'nin Tayvan'ın yeniden birleşmesi amacıyla bir değişikliği de göstermektedir. Tayvan'ın barışçıl birleşmesinin mümkün olmasının Xi için daha fazla görünür olması, askeri seçeneklerin daha fazla gündeme getirilmesine neden olmuştur. Wang'ın atanmasının da Tayvan'ın ilhak edilmesi senaryosunun zeminini oluşturduğu şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Xi için Tayvan'la birleşme vazgeçilemez olduğundan Tayvan'daki seçime müdahale edilmesinden askeri müdahaleye kadar farklı senaryolar daha fazla gündemde olacaktır (Yang, 2023).

Xi'nin Tayvan sorununu çözmesi kendisini Çin'in en büyük liderlerinden biri yapacak kadar önemli bir konu olmuştur. ÇHC'nin 100. yılı olan 2049 Xi için çok ilerde bir tarih olacağından Xi'nin daha erken bir tarihte Tayvan için girişimde bulunabileceği belirtilmiştir (Kallio, 2020: 2). Madoka'nun (2022: 81-82) da belirttiği gibi Xi, tarafların birbiriyle savaşmaması gerektiğini belirtmekte ancak Tayvan'da birçok defa askeri tatbikatlar düzenleyerek de “güçten vazgeçmemeyi” göstermektedir. Xi döneminde özellikle güç kullanma tartışmaları Tayvan'daki krizi sürekli canlı tutmuştur.

Xi yönetiminin Tayvan'ı ilhak edeceği tartışması, bölgede askeri faaliyetlerin artırılmasını da beraberinde getirmiştir. Bunun ne zaman olacağı konusunda birçok yorum olsa da, 2027'de Tayvan'ın işgal edilebileceği ya da Xi'nin en önemli hedeflerinden biri olan Çin'in 100. yılında 2047'ye kadar olabileceği üzerinde durulmuştur. Ayrıca önemli bir nokta da, üçüncü dönemini yaşayan Xi'nin Tayvan'da askeri girişimlerde bulunmasına kimin engel olabileceğidir. Xi'nin gücünün artması beraberinde Tayvan'a karşı güç kullanma riskini de artırmaktadır. Diğer taraftan Xi, Çin Merkezi Askeri Komisyonu'na yaptığı atamalarla Tayvan'ın geleceğine ilişkin askeri seçenekleri artırmıştır. Örneğin, ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi'nin Tayvan ziyaretinden sonra geniş kapsamlı askeri tatbikatların düzenlenmesini sağlayan Gen He Weidong

ve benzer çizgide politika yürüten diğer atamalar Tayvan Savunma Bakanı Chiu Kuo-cheng tarafından ÇKP'nin Tayvan'ı işgal etme hazırlıkları olarak değerlendirilmiştir (Davidson, 2022). 2023 yılında Tayvan Dışişleri Bakanı Joseph Wu da Çin ile 2027'de çatışma çıkabileceği açıklamasını yapmıştır. ABD istihbaratı tarafından Çin yönetiminin 2027'de Tayvan'ın ilhak edilmesini emrini verdiği belirtilmiştir. Çin Dışişleri Bakanı Qin Gang'ın, Çin'in Tayvan üzerindeki egemenlik hakkına karşı çıkanların "ateşle oynadığı"ni açıklaması da gerginliğin boyutunu göstermiştir (Euronews, 2023).

Tayvan'daki askeri tartışmalarda Çin'in 2023 yılında, Tayvan'a silah satışı gerçekleştiren Lockheed Martin ve Raytheon Technologies şirketlerini Tayvan'a silah satan "güvenilmez kuruluşlar" listesine aldığı ve bu şirketlere karşı yaptırım uygulayacağını açıkladığı görülmüştür. Çin ticaret bakanlığından yapılan açıklamada şirketlerin "Çin ile ithalat ve ihracat yapmasının" yasak olduğu belirtilmiştir. Çin'e savunma ürünleri satmayan Raytheon Technologies, konuyla ilgili yorum yapmaktan çekinmiştir. Lockheed Martin ise, "Yabancı askeri satışlar, hükümetler arası işlemlerdir ve uluslararası müşterilere yapılan tüm askeri satışlar konusunda ABD hükümetiyle yakın bir şekilde çalışıyoruz. Lockheed Martin, yabancı hükümetlerle iş yapma konusunda ABD hükümetinin politikasına sıkı sıkıya bağlıdır." şeklinde durumu değerlendirmiştir. Pekin yönetimi ise, bu şirketlerin Çin'de yatırım yapmasını yasaklamak, üst düzey yöneticilerin Çin'e girişlerini yasaklamak ve Tayvan'a silah satışlarındaki sözleşme tutarının iki katı kadar para cezası vermek şeklinde yaptırımları olmuştur. 2002'de bu iki şirketin Tayvan'a 100 milyon dolarlık silah satışı için yaptırım uygulamasının devamı niteliğinde olmuştur. Çin'e silah satmayan ABD'nin şirketleriyle Tayvan'a bu şekilde silah satışları yapması Pekin yönetiminin her zaman tepkisini çekmiştir (Reuters, 2023). Pekin yönetimi bu şekilde hareket ederek olası bir müdahale durumunda karşısında askeri olarak daha zayıf bir rakip olmasını sağlamaya çalışmaktadır.

3.2.Xi'nin Karşılaştığı Zorluklar / Meydan Okumalar

3.2.1. İlişki Kurulamayan Bir Tayvan Yönetimi / Tsai Ing-wen Dönemi (2016-)

Xi, kendinden önceki liderlerin Tayvan'a yönelik Kuomintang-Komünist Parti Forumunu devam ettirmek, Boğazlar arası ticaret müzakerelerini ilerletmek ve Singapur'da Ma Ying-jeou ile toplantılar düzenlemek şeklindeki politikaları sürdürmüştür. Ancak Tsai Ing-wen dönemi söz konusu durumu büyük ölçüde değiştirmiştir (He, 2020: 155). DPP'nin iktidara geldiği 2000-2008 ve 2016 sonrası dönemine bakıldığında, ÇKP'nin Tayvan'a

yönelik politikasının “ekonomik faydalarıyla yeniden birleşmeyi teşvik etmek” şeklinde olduğu görülmüştür. Buna karşın 2016 yılında DPP’den Tsai’nin Tayvan cumhurbaşkanı olmasının ardından, Xi yönetiminin Tayvan’ın bağımsızlık söylemleri nedeniyle Tayvan ile üst düzey temasları kestiği görülmüştür. Çin’in Tayvan hava sahasına ve karasularına askeri uçak ve savaş gemileri göndermek, diplomatik anlamda Tayvan’ı sıkıştırmak, Çin’den turist veya öğrenci olarak Tayvan’a girişi yasaklamak gibi tepkileri olmuştur (Chen ve Zheng, 2022: 252-253).

Tsai’nin cumhurbaşkanı olmasının ardından Xi, Tsai ile yeni dönemdeki ilişkileri “temeller sağlam olmadığında, yer hareket eder, dağlar sallanır” şeklinde değerlendirmiştir (Duchâtel, 2017: 1). Xi’nin Tsai ile anlaşmazlıkları Tayvan’a yönelik diplomatik, askeri ve ekonomik baskıların da artmasına neden olmuştur (Thompson, 2020: 15). Tsai dönemiyle birlikte Xi yönetiminin bakış açısındaki en önemli değişim, askeri güç kullanma ihtimalinin sıklıkla gündeme gelmesidir. Öyle ki, 2016’dan itibaren HKO uçaklarının Tayvan çerçevesindeki askeri faaliyetleri artırılmıştır (Madoka, 2022: 80). Bu durum aslında giderek gelişecek olan bir krizin başlangıç açıklamaları olarak da değerlendirilebilir. Tsai, seçimlerin ardından yapmış olduğu konuşmasında, Tayvan’ın barış ve istikrarını korumaya yönelik adımlar atacağını söylemiştir (Romberg, 2016: 3). Diğer DPP liderleri gibi Tsai’de, 1992 Konsensüsü’nü ve Tek Çin politikasını kabul etmediğine dair açıklamalar yapmıştır. Tsai, “1992’de Hong Kong’daki boğazlar arası görüşmelerde tarihin gerçeklerini inkar etmediğini, fakat konuyla ilgili iki tarafın da farklı görüşlerinin olduğunu” söylemiştir (Lin, 2016: 3). Ayrıca, Pekin’in Hong Kong’un özgürlükleri üzerindeki baskılarına işaret ederek, Tek Ülke, İki Sistem politikasının Tayvan için kabul edilemez olduğunu açıklamıştır (Maizland, 2021). Açıklama sonrası Xi, Çin-Tayvan arasında normalleşme ilişkilerini düzenleyen ARATS (*Association for Relations Across the Taiwan Straits/ Tayvan Boğazı Karşılıklı İlişkiler Derneği*) ve SEF’in (*Straits Exchange Foundation/ Boğaz Değişim Vakfı*) faaliyetlerini sonlandırmıştır. Çin’in bu tepkisi sebebiyle, hem Çin’den Tayvan’a giden turist sayısında hem de karşılıklı ticaret hacminde ciddi azalmalar olmuştur (Kasım, 2018: 167-168).

2016 yılında Tsai, Tayvan ekonomisini güçlendirmek ve ekonomik olarak anakaraya aşırı bağımlılığı sona erdirmek amacıyla, Tayvan’ın bölgesel entegrasyonunu derinleştirmeyi amaçlayan Yeni Güneye Doğru Politikasını⁴ (*New Southbound Policy/ NSP*) açıklamıştır (Romberg, 2016: 4).

4 Yeni Güneye Doğru Politikası (NSP), Tayvan’ın bölgesel entegrasyonunu geliştirmek ve Hint-Pasifik bölgesinin daha geniş kalkınmasını desteklemek için Tayvan’ın kültürel, teknolojik,

Tek Çin politikası nedeniyle Tayvan, özellikle uluslararası ilişkilerinde ciddi sınırlamalara maruz kalmıştır. Bu sebeple NSP, Tayvan'ın bu sınırlamaları aşmak için atılmış en önemli adım olmuştur (Özay, 2019: 141).

Covid-19 dönemiyle birlikte taraflar arasındaki ilişki yeni bir boyut kazanmıştır. Çin, salgın döneminde ciddi bir uluslararası güven kaybına uğrarken, Tayvan lehine uluslararası destek artmıştır. Covid-19'un etkin yönetimi göz önüne alındığında, Tayvan'a yönelik algılar medyanın da katkısıyla daha olumlu olmuştur. Salgının başlangıcından bu yana, Covid-19 ile mücadelesindeki başarıları için Tayvan'ı öven videolar, makaleler ve yayınlar dikkat çekmiştir. Tayvan, yaklaşık 24 milyon nüfusu ve Çin'e yakınlığı göz önüne alındığında, son derece düşük bulaşma ve ölüm oranlarına sahip olduğu için başarılı bulunmuştur. Tayvan da bu durumunu uluslararası tanınma açısından bir fırsat olarak görmüştür. Twitter'da, #TaiwanCanHelp ve #TaiwanIsHelping hashtag'leriyle birlikte Tayvan'ın Covid-19 döneminde dünyaya sunduğu yardımlar ayrıntılı olarak anlatılmış, DSÖ'ye alınmamasını eleştiren kısa bir reklam hazırlanmış ve Tayvan'ın salgın karşısında gösterdiği başarı vurgulanmıştır. Tsai dönemiyle birlikte Tayvan'ın bu çabaları, küresel bir kriz sırasında Tayvan'ın bir rol model olarak meşruiyetini güçlendirmesine de katkıda bulunmuştur (Tan, 2020: 6). Çin, Covid-19 döneminde dahi Tek Çin ilkesine öncelik vermeyi sürdürmüştür. Çin'de yaşayan Tayvanlı vatandaşların evlerine dönüş uçuşlarında yaşanan gecikmelerden dolayı suçlu olan taraf olarak DPP yetkililerini göstermiştir. Tayvan'ın bu dönemde ABD ile yakınlaşmasını ise, "salgını bağımsızlık için kullanmak" şeklinde değerlendirmiştir. Bu süreçte, Tsai'nin Yardımcısı Lai Ching-Te'nin ABD ziyaretinde görüldüğü gibi, ABD-Tayvan ilişkilerinde atılan her adıma karşılık olarak Xi'nin de Tayvan'da askeri uçakların geçişini artırarak askeri seçeneğin her zaman masada olduğunu göstermekten vazgeçmediği görülmüştür (Madoka, 2022: 84).

Tsai, Çin'in Tayvan'a yönelik 2021 yılında yapmış olduğu askeri tatbikatlar üzerine, savunma harcamalarını artırma planlarını açıklamış ve 2021 mali yılı için savunma bütçesinde bir önceki yıla göre %10'luk bir artış önermiştir. Bu genişletilmiş askeri bütçenin bir kısmı, Tayvan kıyılarını savunmak için seyir füzeleri, deniz mayınları ve gelişmiş gözetleme sistemleri satın almak için kullanılmıştır (Maizland, 2021).

tarımsal ve ekonomik varlıklarından yararlanmayı amaçlamıştır. Politika kapsamında toplam 18 ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler: Endonezya, Singapur, Malezya, Filipinler, Tayland, Vietnam, Hindistan, Brunei, Kamboçya, Laos, Myanmar, Bangladeş, Butan, Nepal, Pakistan, Sri Lanka, Avustralya ve Yeni Zelanda'dır. Daha ayrıntılı bilgi için; <https://southbound.csis.org/>

Tsai döneminde 2022 yılında Çin-Tayvan ilişkilerini ilgilendiren iki önemli gelişme yaşanmıştır. Birincisi, ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi'nin Ağustos ayında Tayvan'a yapmış olduğu ziyaret olmuştur. Çin, ziyaret öncesi ve sonrası hem ABD hem de Tayvan'a yönelik sert açıklamalarda bulunmuştur. Çin, ziyaretin gerçekleştiği Ağustos ayından itibaren uyguladığı baskıyı artırmış ve ada çevresindeki askeri tatbikatlar sonucu fiili bir abluka oluşturmuştur (Aytekin, 2022). Ancak sonuç olarak Çin'in tüm tepkilerine rağmen ziyaret gerçekleşmiştir. İkincisi, Tayvan'da 26 Kasım 2022'de yapılan yerel seçimlerde Çin ile birleşmeyi savunan KMT'nin seçim zaferi olmuştur. Tayvan halkı oylarıyla mevcut iktidar partisi DPP'nin ve Cumhurbaşkanı Tsai'nin bağımsızlık söylemlerini desteklemediğini göstermiştir. Tsai, Tayvan'da yapılan yerel seçim sonuçları sonrası DPP genel başkanlığından istifa etmiştir (Topcu, 2022). Buna karşın, Tsai, 2024 yılına kadar cumhurbaşkanlığı görevine devam edecektir. Ancak cumhurbaşkanlığı görev süresinin 2024 yılında dolması ve Tsai'nin iki dönem kuralı sebebiyle bir kez daha aday olamaması Çin-Tayvan ilişkileri özelinde 2024 yılında yapılması planlanan cumhurbaşkanlığı seçimlerini daha da önemli bir hale getirmiştir (Chau, 2022).

Nisan 2023'te Tsai'nin ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Kevin McCarthy ile görüşmesi yeni bir krizi doğurmuş, Çin bu görüşmeye tepki göstererek bir kez daha Tek Çin ilkesini öne çıkarmış, askeri tatbikat başlatarak Tayvan açıklarına uçak gemisi göndermiştir. Çin Savunma Bakanlığı "Çin Halk Kurtuluş Ordusu misyon ve görevlerine bağlıdır. Her zaman üst düzey alarm konumundadır. Ülkenin ulusal egemenliğini ve toprak bütünlüğünü kararlılıkla savunur. Tayvan Boğazı'nda barış ve istikrarı yine kararlılıkla muhafaza eder" şeklinde ziyareti değerlendirmiştir (BBC News Türkçe, 2023). Bu ziyaretin ardından, Tayvan Savunma Bakanlığından yapılan açıklamaya göre 58 savaş uçağı ve 9 geminin katıldığı Çin tarafından düzenlenen askeri tatbikatta, Tayvan'ın önemli hedefleri ve çevre suları kapsayan hassas saldırıların simülasyonunun yapıldığı bildirilmiştir. Çin Halk Kurtuluş Ordusu Doğu Cephesi Komutanlığı tatbikatın adayı her yerden çevreleyerek deniz, hava ve enformasyon kontrolünün ele geçirilmesini hedeflediğini açıklamıştır (Yıldız, 2023).

Tsai'nin birçok defa Çin ile görüşme teklifinde bulunmasına rağmen, Çin yönetimi tarafından ayrılıkçı olarak kabul edildiği için reddedilmiştir. Buna karşın Mart 2023'te eski Cumhurbaşkanı Ma Ying-jeou'nun 1949'dan itibaren Çin'i ziyaret eden ilk eski Cumhurbaşkanı olarak Çin ziyaretindeki "Tayvan Boğazı'nın her iki yakasındaki insanlar Çinlidir" açıklaması döneminin bir yansıması olmuştur. Bu durum da, Tayvan yönetiminin tavrının ilişkilerde nasıl belirleyici olabildiğini göstermektedir (VOA Türkçe, 2023).

3.2.2.Kamuoyunun Bakışı

Tayvan'da 2018 yılında yapılan kamuoyu anketine göre, Çin ile olası bir savaşın nasıl şekillenebileceği sorusuna katılanların %65,4'ü ülke savunmasının yeterli olmayacağını, ancak ABD'nin müdahalesi ile başarı sağlanabileceğini söylemiştir. Ayrıca ankette ABD desteğinin olmaması durumunda, Tayvan halkının savaşmaya isteksiz olduğu sonucu çıkmıştır (Alaca, 2019: 113). Bu çerçevede Çin'in "kayıp toprağı" olarak nitelendirdiği Tayvan'ın temel önceliği olduğunu, Tayvan'la birleşmesinin önündeki en büyük engelin ABD tarafından Tayvan'a verilen askeri destek olduğunu bu nedenle olası bir ABD-Çin askeri çatışmasının Tayvan üzerinden olacağını belirtmek mümkündür (Jacques, 2016: 443).

Tayvan'da yapılan kamuoyu araştırmaları, halkın Çin ulusuyla uyumsuz bir kimliğe sahip olduğunu göstermiştir. 2021 yılında Tayvan Ulusal Chengchi Üniversitesi tarafından yapılan bir kamuoyu araştırmasına göre, Tablo 1'den görüldüğu gibi, Tayvan'da kendini Çinli olarak düşünenerin oranı düşmüş, kendini Tayvanlı olarak görenlerin oranı giderek yükselerek en büyük oranı oluşturmuştur.

Tablo 1. Tayvanlı / Çinli Kimliği (1992/06-2021/12) (%)

Görüş	1992	2000	2005	2010	2015	2020	2021
Tayvanlı	17.6	36.9	45	52.7	59.5	64.3	62.3
Hem Tayvanlı hem Çinli	46.4	44.1	43.4	39.8	33.3	29.9	31.7
Çinli	25.5	12.5	7.2	3.8	4.0	3.2	3.2
Cevap Yok	10.5	6.5	4.4	3.7	3.3	2.6	2.8

Kaynak: (National Chengci University, 2022a; Kaynaktaki diğer bilgiler alınmamıştır)

Tayvan Ulusal Chengchi Üniversitesi tarafından yapılan kamuoyu araştırmasına göre Tablo 2'den de görüldüğu gibi, birleşme en az tercih edilen seçenek olurken, statükonun devam etmesi ve kararın daha sonraki bir tarihte alınması yıllar içinde daha fazla tercih edilen seçenek olmuştur. Bu nedenle kamuoyunun büyük ölçüde birleşme veya bağımsızlık seçeneklerini doğrudan tercih etmediğini belirtmek mümkündür.

Tablo 2. Tayvanlıların Birleşme-Bağımsızlık Görüşlerindeki Değişimler (%)

Görüş	1994	2000	2005	2010	2015	2020	2021
Mümkün olan en kısa zamanda birleşme	4.4	2.0	1.8	1.2	1.5	1.0	1.4
Mümkün olan en kısa zamanda bağımsızlık	3.1	3.1	6.1	6.2	4.3	6.6	6.0
Statükonun devamı, kararın daha sonraki bir tarihe ertelenmesi	38.5	29.5	37.3	35.9	34.0	28.8	28.4

Kaynak: (National Chenggi University, 2022b; Kaynaktaki diğer bilgiler alınmamıştır.)

Tablolardan görüldüğü gibi, Tayvan kamuoyunun bakış açısıyla Çin'in Tayvan'daki amaçları tam olarak örtüşmemektedir. Çin, politikalarını benimseyen bir kamuoyuna büyük ölçüde sahip olmadığı için Tayvan'daki hedefleri mutlak bir destekten uzaktır. Diğer taraftan bu çerçevede Çin kamuoyunun yaklaşımına bakıldığında ise, Tayvan'da yapılan araştırmalardan ters bir görüş olduğu görülmektedir. Devlet tarafından yönetilen Global Times tarafından 2021 yılında yapılan bir ankete göre, anakaralıların %70'i Tayvan'ı anakarayla birleştirmek için güç kullanılmasını şiddetle destekliyor ve %37'si savaşın üç ila beş yıl içinde gerçekleşmesinin en iyi seçenek olacağını düşünüyor (Mastro, 2021). Bu çerçevede iki tarafın kamuoyu arasında bir benzerlik olmaması, Xi'nin Tayvan'daki politikaları açısından dikkate alınması gereken bir durum olmaktadır.

3.2.3. Tayvan'ın Tanınma ve Uluslararası Örgütlere Katılma Çabaları

Heywood'un belirttiği gibi, “[...] Tayvan [...] gibi kenarda bekleyen ‘tanınmamış’ pek çok devlet vardır.” (2014: 150). Nye ve Welch, Tayvan'ın durumunu şu şekilde açıklamıştır: “[...] Tayvan pratikte her bakımdan bağımsız bir ülkedir ama sadece 21 ülke ve Vatikan'la resmi diplomatik ilişkileri vardır ve BM'de sandalyesi yoktur. Çin Halk Cumhuriyeti Tayvan'ı hain bir eyalet olarak gördüğünden, Tayvanlı bürokratlar uluslararası işlerinin çoğunu dolambaçlı yollardan yürütmek zorundadır. [...]” (2018: 59).

Çin, Xi dönemiyle birlikte Tayvan'ı diplomatik olarak tanıyan ülkeleri vazgeçirme stratejisini hızlandırmıştır. Bu doğrultuda, Gambia (2016), São Tomé and Príncipe (2016), Panama (2017), Dominik Cumhuriyeti (2018), Burkina Faso (2018), El Salvador (2018), Solomon Adaları (2019) ve Kiribati (2019) Tayvan ile diplomatik ilişkilerini kestiklerini açıklamıştır

(Buckley ve Horton, 2019; Pekcan, 2019b: 546). Tsai'nin Ocak 2020'de yeniden seçilmesiyle, ÇKP resmi sözcüsü “DPP iktidarda olduğu sürece, daha erken ya da daha geç Tayvan'ın sıfır diplomatik müttefik kalacak.” ifadesini kullanmıştır (Tan, 2020: 8). 2021 yılında ise Nikaragua, Tayvan ile diplomatik ilişkilerini kestiğini açıklamıştır. Nikaragua Dışişleri Bakanı Denis Moncada, “Nikaragua Cumhuriyeti hükümeti, dünyada tek bir Çin olduğunu tanıdığını beyan eder. Çin Halk Cumhuriyeti, Çin'in tamamını temsil eden tek meşru hükümettir ve Tayvan, Çin topraklarının ayrılmaz bir parçasıdır” ifadelerini kullanmıştır (Sputnik Türkiye, 2021).

2023 yılı itibarıyla, Tablo 3'te görüldüğü gibi, Tayvan'ı bağımsız bir ülke olarak tanıyan 13 ülke bulunmaktadır. Tayvan, kendisiyle diplomatik ilişkisi olmayan diğer ülkeler ile ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerini “Taipei Ekonomi ve Kültür Misyonu” aracılığıyla sürdürmektedir. Tayvan, kendisini tanımayan diğer ülkelerle kurmuş olduğu güçlü diplomatik ilişkileri sayesinde, 2022 yılında en güçlü pasaport sıralaması olan Henley Pasaport Endeksi'nde 34. sırada yer almış ayrıca 145 ülkeye vizesiz seyahat erişimine sahip olmuştur (Hanley & Partners, y.y.).

Tablo 3. Tayvan ile Diplomatik İlişkisi Olan Ülkeler

Latin Amerika ve Karayipler	Doğu Asya ve Pasifik	Avrupa	Afrika
Belize	Marshall Adaları	Vatikan	Esvatini
Guatemala	Nauru Cumhuriyeti		
Haiti	Palau		
Saint Vincent ve Grenadinler	Tuvalu		
Paraguay			
Saint Kitts ve Nevis Federasyonu			
Saint Lucia			

Kaynak: Republic of China (Taiwan) Ministry of Foreign Affairs (t.y.)

Mart 2023 itibarıyla, Honduras Devlet Başkanı Xiomara Castro, Çin ile diplomatik ilişkiler kuracağını açıklamıştır. Castro'nun seçim vaatlerinden olan Çin ile ilişki kurulması, göreve geldikten hemen sonra Çin ile yapılan hidroelektrik baraj anlaşmasının da yarattığı işbirliğiyle önemli bir aşamadan geçmiştir. Böylece, Honduras'ın Tayvan'la ilişkisi değişmiş nihayetinde Çin'in tarafında yer almıştır. Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Wang Wenbin, “Tek Çin prensibi temelinde, Honduras'la ve dünyadaki diğer ülkelerle dostluğa ve işbirliğine dayanan ilişkiler tesis etmek istiyoruz.” şeklinde konuyu değerlendirmiştir. Tayvan Dışişleri Bakanlığı da “Honduras'tan uzun süreli

dostluğumuza zarar vermemek için kararı dikkatlice gözden geçirmelerini ve Çin'in tuzacağına düşmemelerini istedik" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Sonuç olarak, Tayvan'la ilişkilerin resmi olarak kesilmesiyle Tayvan'la diplomatik ilişkisi olan ülke sayısı 13'e inmiştir (Independent Türkçe, 2023). Böylece Xi döneminde Tayvan'ın tanınmasını engelleme girişimlerinin sonuç verdiğini söylemek mümkündür.

Bir diğer konu da Tayvan'ın birçok uluslararası örgüte katılmaya çalışmasıdır. Çin ise, Tayvan sorununun kesinlikle bir iç mesele olduğunu iddia etmeye devam etmiş ve sorunu uluslararasılaştırmaya yönelik her türlü çabaya karşı çıkmıştır (Hickson, 2003: 3). Çin, Tayvan'ın uluslararası örgütlere katılma çabalarının çoğunu, Tek Çin politikasına ihanet olarak görmüş, "İki Çin" ya da "Bir Çin ve Bir Tayvan" yaratarak Tayvan'ı Çin'den ayırma girişimleri olduğunu savunmuştur. Bu nedenle Çin, Tayvan'ın uluslararası arenada aktif olmasını hiçbir zaman istememiş ve izin vermemiştir (Ogasawara, 2001).

Tayvan'ın girişimleri de Çin'in tepkisiyle karşılaşmıştır. Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta "Tayvan Temsil Ofisi"nin 18 Kasım 2021'de açılması Litvanya ve Çin arasında bir krize neden olmuştur. Açılışın ardından Çin, "Çin hükümeti, bu son derece elim karara itiraz etmekte ve güçlü şekilde protesto etmektedir ve ulusal egemenliği ile toprak bütünlüğünü korumak için tüm gereken tedbirleri alacaktır. Litvanya tarafı ortaya çıkacak tüm sonuçlardan sorumludur." açıklamasını yapmıştır. Ayrıca Çin, Litvanya mallarının ülkeye girişini de yasaklamıştır (Independent Türkçe, 2021). Litvanya'da açılan Tayvan Temsilciliği Avrupa'da "Tayvan" adını kullanan ilk temsilcilik olması sebebiyle ayrı bir öneme sahip olmuştur. AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, ne Litvanya'daki Tayvan ofisinin, ne de AB'nin Tek Çin politikasını ihlalinin söz konusu olmadığını açıklayarak krizin büyümemesi ve AB-Çin ilişkilerini olumsuz etkilememesi için çaba göstermiştir. Çin, Litvanya'ya açılan temsilcilik sebebiyle sert tepki göstermiş ve Litvanya ile diplomatik ilişkilerini maslahatgüzar seviyesine indirmiştir. (Keegan ve Churchman, 2022: 82).

2021 Aralık ayında ise, ABD'de gerçekleşen Demokrasi Zirvesi'ne Tayvan'ın davet edilip Çin ve Rusya'nın davet edilmemesi ABD-Çin ilişkilerinde yeni bir krize neden olmuştur. Tayvan'ın zirveye katılması kararı sonrası ÇHC Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Zhao Lijian şunları söylemiştir:

"Çin, ABD'nin Tayvan yetkililerini bu sözde 'demokrasi zirvesi'ne katılmaya davet etmesine kararlılıkla karşı çıkıyor. Dünyada tek bir Çin var. Çin Halk Cumhuriyeti hükümeti, Çin'i temsil eden tek yasal hükümettir ve Tayvan, Çin topraklarının ayrılmaz bir parçasıdır. [...] Tayvan'ın Çin'in bir parçası

olmasının yanı sıra uluslararası hukukta bir statüsü yoktur. ABD tarafını, Tek Çin politikasına uymaya... [ve] ‘Tayvan bağımsızlık’ güçlerine herhangi bir platform sunmaya son vermeye şiddetle çağırıyoruz [...] ‘Tayvan bağımsızlığı’ güçleriyle birlikte ateşle oynamak yanmakla sonuçlanacak.” (Dotson, 2021).

Çin, Tayvan’da Tsai döneminin başlamasıyla birlikte görüşmelerini askıya almış, Tayvan’ın uluslararası örgütlerin toplantı ve faaliyetlerine katılmasına engel olmaya başlamıştır (Eröktem, 2018: 15-16). Örneğin, Dünya Sağlık Asamblesi’ne 2009’dan itibaren her sene gözlemci statüsünde katılım sağlayan Tayvan, 2016’dan itibaren Çin’in DSÖ üzerindeki baskıları sonucu bir daha bu toplantılara davet edilmemiştir (Seren, 2019: 204). ABD, DSÖ’yü Tayvan’ı Covid-19 salgını hakkındaki Asamble tartışmalarına davet etmediği için kınamış, DSÖ’yü Çin’in taleplerine boyun eğmek ve siyaset yapmakla suçlamıştır (Tan, 2020: 9).

Çin, Tayvan konusunda uluslararası şirketlere de baskı yapmaya başlamıştır. Çin, ABD otel zinciri Marriott International şirketini Tayvan’ı internet sitelerinde bir ülke olarak listelediği için tepki göstermiş ve durumunun düzeltilmesini istemiştir. Ayrıca Lufthansa, Mercedes-Benz ve Bosch gibi büyük Alman şirketlerine de Tayvan’ı internet sitelerinde Çin’in bir parçası olarak göstermelerini istemiştir. Mayıs 2018’de Çin, birçok yabancı havayolu şirketine, Tayvan’ı internet sitelerinde veya başka materyallerde bağımsız bir ulus olarak adlandırmayı bırakmalarını ve “Çin Taipei” olarak yeniden adlandırmalarını talep eden bir açıklama yayınlamıştır. Çin, bu talebine uymayan havayolu şirketlerinin yaptırımlara maruz kalacağını ve Çin’in sosyal kredi sisteminde “güvenilmez” sayılacağı tehdidinde bulunmuştur. Çin’in uyarıda bulunduğu tüm havayolları, Çin’in istediği doğrultuda güncelleme yapmıştır (Chen ve Cohen, 2019: 35).

Sonuç

Tayvan’ın uluslararası ilişkilerindeki en büyük sorunu “ne olduğuyla” ilgili olmuştur. Çin Cumhuriyeti mi yoksa Tayvan mı; Çin’in bir eyaleti mi yoksa bağımsız bir devlet mi? Çin’in Tek Çin politikasından vazgeçmemesi ve Tayvan’ın bağımsızlık iddiasında ısrar etmesi sorunun günümüze kadar çözümsüz kalmasına neden olmuştur. Rourke (1997: 99) “olmak ya da olmamak” şeklinde nitelendirdiği Tayvan konusunun çözümsüzlüğünün devam ettiğini ve Tayvan’ın bir “öteki” olarak kaldığını, ne bir devlet olabildiğini ne de bağımlı bir bölge olduğunu ifade etmiştir. Kegley ve Blanton’a göre de:

“Tayvan Çin ile birleşme ya da savaş arasında bir seçim yapmak zorunda mı? 1949’dan beri Tayvan uluslararası ilişkilerde hukuken olmasa da fiilen egemen

bir devlet gibi hareket ediyor. [...] Kısa vadede Tayvanlıların çoğunluğu ekonomik ilişkiler, milli zenginlik, siyasi statü ve belirsizliği tercih edecektir; birleşme yok, bağımsızlık yok ve savaş yok. Uluslararası çatışma ihtimali de bu belirsizliği derinleştirmektedir.” (2015: 446-447).

Tayvan’dan nüfus, toprak, ekonomik ve askeri kapasite bakımından çok daha güçlü olan Çin’in tehdidi karşısında Tayvan’ın birlik olarak hareket etmesi önemli bir adım olacaktır. Tayvan’da KMT ve DPP birlikte hareket etmedikçe Tayvan’ın geleceği ve güvenliği konularını güvence altına alabilmek çok zor olacaktır. Tayvan’ın siyasi hedefleri ve kaygıları ile ulusal ekonomik çıkarları arasındaki çatışma bağımsızlığını ilan edememesindeki sorunlarından biridir.

Çin, şimdiye kadar Tayvan’ın bağımsız bir ülke olmamasını vazgeçmediği Tek Çin politikası sayesinde başarmış olsa da, sorununun çözümünü zorlaştıracak bir şekilde Tayvan sorununu uluslararası hale getirdiği görülmektedir. Bu gelişmenin önemli bir nedeni, Tayvan’ın 1970’lerin sonlarından bu yana ekonomik modernleşme ve siyasi demokratikleşme konusunda elde ettiği başarıda yatmaktadır. Bu durum da adaya uluslararası toplumda, özellikle Asya-Pasifik bölgesinde çok önemli bir statü kazandırmıştır. Çin’in kalkınmasının bölgesel barış ve refah açısından birbirine bağımlı olmasının yanı sıra giderek daha önemli hale gelmesi nedeniyle, Çin liderleri Tayvan sorununu daha geniş bir perspektiften ele almaya başlamıştır. Bu nedenle Tayvan sorununun uluslararasılaşması, Çin’in uluslararası sisteme artan entegrasyonunun kaçınılmaz bir sonucu olmuştur.

Tayvan’ın BM’ye katılma girişimleri başarısız olmuştur. Çin, ‘İki Çin’ veya ‘Bir Çin, Bir Tayvan’ gibi ayrılıkçı eylemlere asla izin vermeyeceğini her fırsatta açıklamıştır. Tayvan sorununa ilişkin kullanılabilecek uluslararası uyumsuzluk çözüm yöntemi de bulunmamaktadır. Tayvan bir devlet değildir, ancak herhangi bir devletin veya ÇHC’nin egemenliğine de tabi değildir. Uluslararası kuruluşlarda Tayvan, devlet dışı bir ekonomik varlık olarak konumlandırılmıştır. Çin’in, Tayvan’ı ulusal birleşme konusunda müzakereleri başlatmaya ikna etmek için savaş dışında sınırlı seçenekleri olacaktır. Çin’in demokratikleşme talebini karşılayarak Tayvan’ı müzakereye ikna etmesi ihtimal olarak gösterilememektedir. Tek Ülke, İki Sistem politikası çerçevesinde ‘daha fazla özerklik’, Tayvan’ın bağımsızlık direncini kırmak için yetersiz kalmaktadır. Bu noktada, Çin’in Tayvan’da vazgeçmediği politikalarını ne ölçüde uygulayabildiği ve sorunu çözemediği sürece aslında kendisi için daha olumsuz bir durum yarattığını belirtmek mümkündür.

Çin, tarihsel sorunları çözmeye mücadelesinde kararlı olduğunu ve Tayvan ile anakaranın “birleşirse güvenli, bölünürse tehlikede” olacağını iddia etmiştir.

Bu nedenle, yeniden birleşme, on yılda olmasa da yüz yılda gerçekleşmesi gereken milli bir hedef olarak görülmüştür. Xi döneminde de görüldüğü gibi Çin, Tek Çin politikasıyla, Tayvan'ın Çin'in bir parçası olduğunu savunmuş ve bunu Çin ile diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurmak isteyen tüm ülkelerin kabul etmesi gerektiğini açıklamıştır. Dünyadaki pek çok ülke Tek Çin politikasını kabul ettiklerini, ÇHC'nin Çin'in tek temsilcisi olduğunu ve Tayvan'ı Çin'in bir parçası olarak gördüklerini kabul etmiştir.

Çin, Tayvan'ın anakara ile yeniden birleşmesini gündemindeki en önemli konu olarak görmüştür. Çin, Tayvan'ı uluslararası olarak izole etmeye çalışmış ve Tayvan ile diplomatik ilişkilerini kesmeyi kabul eden ülkelere ekonomik teşvikler teklif etmiştir. Ayrıca artan ekonomik gücünü Tayvan'ın uluslararası kuruluşlardaki konumunu zayıflatmak ve Tek Çin politikası anlayışına bağlı kalmasını sağlamak için kullanmıştır.

Çin liderleri Tayvan'ı Tek Çin politikasını gerçekleştirmek adına birleşmesi gereken son Çin toprağı olarak gördüğü için Tayvan'ın birleşmesini nihai hedef olarak görmektedir. Tayvan'ın bağımsızlık girişimi de ÇKP'nin meşruiyetine ciddi bir tehdit oluşturacağı için Xi'nin de en azından mevcut durumu koruması veya birleşmeyi sağlaması kendi meşruiyeti için önemli olacaktır. Son olarak, ABD'nin Çin'e karşı bir koz olarak Tayvan'ı kullanabilmesi karşısında Xi, adada yabancı bir askeri gücün konuşlandırılması durumunda Çin'in güç kullanma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir.

Sonuç olarak günümüzdeki gelişmelere bakıldığında Xi'nin Hu'nun Tayvan için uyguladığı politikaları sürdürmesine rağmen, Tayvan'ın bağımsızlığını engellemeye daha fazla önem verdiği ve bu dönemde Tayvan'a yönelik stratejinin ne olacağı konusunda çok fazla tartışma olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Xi'nin Tayvan politikası, Tayvan'ın Çin'in bir parçası olarak kalması için Tayvan'ın bağımsızlığını önlemeye öncelik vererek Tek Çin politikasını yeniden vurgulamak şeklinde olmuştur. Xi, Tayvan sorununun nesilden nesile devam edemeyeceğini açıklamıştır. Xi'nin Tayvan ile birleşmenin kişisel mirasının bir parçası olmasını istediği Çinli yetkililer tarafından sürekli olarak dile getirilmeye başlanmıştır. Xi, Tayvan ile birleşmenin ve Çin'in büyük güç statüsünün 2049'a kadar gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çin'in 2049 yılından önce, Tek Çin politikasını gerçekleştirmek için nasıl bir yaklaşım sergileyeceği Tayvan sorunu çözümünde belirleyici faktör olacaktır.

Xi, Tayvan'ı sadece bir ada ile ilgili sorun olarak değil, "Çin Rüyası" ve 2049 hedefleri gibi Çin'in büyük resminin tamamlanmasında bir gereklilik olarak görmektedir. Çin liderlerinin ve özellikle Xi'nin "Çin Rüyası" sebebiyle Tayvan'a sürekli olarak yapmış olduğu yeniden birleşme çağrılarına

rağmen, yeniden birleşme için bir zaman çizelgesinden veya son tarihten söz edilmemesi dikkat çekicidir. Buna karşın, 2027 yılında Tayvan'a müdahale olabileceği şeklinde görüşlerin ifade edilmeye başlanması gerginliğin sürekli korunduğunu da göstermektedir. Xi döneminde Tayvan konusunda bir sonuca ulaşılacağı yönündeki büyük beklenti de konunun tartışılmaya devam edeceğini göstermektedir. Xi'nin Tayvan sorununu Çin'in hedefleri doğrultusunda çözmesi, adının Tek Çin hedefini gerçekleştiren lider olarak anılmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- ALACA, A.İ.S. (2019), Tayvan'ın ulusal güvenliği ve tehdit algılamaları, A.M. DÜNDAR içinde, *Türkiye'de Tayvan çalışmaları –II* (s. 105-129), Ankara: APAM Yayınları.
- ATAWULLA, M.T. (2020), *Çin: Ulusal Güvenlik Politikaları ve Küresel Rekabet Stratejileri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- AYTEKİN, E. (2022), *Tayvan yerel seçimler için sandık başına gitti*, 2 Nisan 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tayvan-yerel-secimler-icin-sandik-basina-gitti/2748510> adresinden alındı.
- BBC NEWS TÜRKÇE. (2023). *Tayvan Cumhurbaşkanı ABD'de Temsilciler Meclisi Başkanı McCarthy ile görüştü, Çin Tayvan açıklarına uçak gemisi gönderdi*, 15 Nisan 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/articles/c728kv5l7n8o> adresinden alındı.
- BROWN, M. (2023) *Taiwan's Urgent Task: A Radical New Strategy to Keep China Away*, 25 Ocak 2023 tarihinde <https://reader.foreignaffairs.com/2023/01/25/taiwans-urgent-task/content.html> adresinden alındı.
- BUCKLE, C.; HORTON, C. (2019), *Xi Jinping warns Taiwan that unification is the goal and force is an option*, 2 Mayıs 2023 tarihinde New York Times: <https://www.nytimes.com/2019/01/01/world/asia/xi-jinping-taiwan-china.html> adresinden alındı.
- BUSH, R.C. (2015), *What the historic Ma-Xi meeting could mean for cross-strait relations*, 7 Nisan 2023 tarihinde Brookings: <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/11/09-ma-xi-meeting-singapore-bush> adresinden alındı.
- BUSH, R.C. (2017a), *A One-China Policy Primer*, *East Asia Policy Paper*, 10, 1-30.
- BUSH, R.C. (2017b). *What Xi Jinping said about Taiwan at the 19th Party Congress*, 4 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2017/10/19/what-xi-jinping-said-about-taiwan-at-the-19th-party-congress/> adresinden alındı.
- CHAU, T. (2022), *Taiwan's Tsai quits as party leader after heavy local election losses*, 5 Ocak 2023 tarihinde <https://asia.nikkei.com/Politics/Taiwan-elections/Taiwan-s-Tsai-quits-as-party-leader-after-heavy-local-election-losses> adresinden alındı.
- CHEN, C.-J. J. & ZHENG, V. (2022). *Changing Attitudes toward China in Taiwan and Hong Kong in the Xi Jinping Era*, *Journal of Contemporary China*, 31(134), 250-266.
- CHEN, Y.J.; COHEN, J.A. (2019), *China-Taiwan relations re-examined: The 1992 Consensus and cross-strait agreements*, *The University of Pennsylvania Asian Law Review*, 14(1), 1-40.

- CHIANG, F. (2018), *The One-China Policy: State, sovereignty, and Taiwan's international legal status*, Amsterdam: Elsevier.
- CHIANG, Y.F. (2004), One-China Policy and Taiwan, *Fordham International Law Journal*, 28(1), 1-87.
- CHUNTAO, X. (2017), *Çin'in önündeki başlıca sekiz sorun*, (Çev. D. KIZILÇEÇ), İstanbul: Canut Yayınevi.
- ÇİN ULUSLARARASI RADYOSU TÜRKÇE BÖLÜMÜ, (2017), *Çin ansiklopedisi*, 2. Basım, (Çev. T. JIANKUN, Y. TINGTING), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- DAOJIONG, Z. (2005), Comment: Can China rise?, *Review of International Studies*, 31(4), 775-785.
- DAVIDSON, H. (2022), Xi Jinping's party purge prompts fears of greater Taiwan invasion risk, 21 Nisan 2023 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/25/xi-jinping-party-purge-china-taiwan-invasion-risk> adresinden alındı.
- DEMİR, A. (2020), *Tayvan'a olan desteğin artmasının haklı nedenleri*, 15 Nisan 2023 tarihinde <https://www.stratejikortak.com/2020/11/tayvana-olan-destegin-artmasinin-hakli-nedenleri.html> adresinden alındı.
- DIDUCA, B.T. (2020), *Is it time to change the One-China policy?: Status quo remains the least dangerous option*, Master Thesis. California: Naval Postgraduate School Monterey.
- DING, A. S. (2019). The People's Liberation Army and China's Taiwan policy under Xi Jinping, R.A. BİTZİNGER; J. CHAR içinde *Reshaping the Chinese Military The PLA's Roles and Missions in the Xi Jinping Era*, (s. 45-65), London and New York: Routledge.
- DOTSON, J. (2021), *Taiwan's Participation in the "Summit for Democracy"—and Beijing's Coordinated Propaganda Campaign in Response*, 6 Temmuz 2022 tarihinde <https://ketagalanmedia.com/2021/12/23/taiwans-participation-in-the-summit-for-democracy-and-beijings-coordinated-propaganda-campaign-in-response/> adresinden alındı.
- DUCHÂTEL, M. (2017), *Introduction, Taiwan Between Xi and Trump*, European Council on Foreign Relations, 213, China Analysis, 1-2. https://ecfr.eu/archive/page/-/China_Analysis_Taiwan_Between_Xi_and_Trump.pdf adresinden alındı.
- EKREM, N.H. (2003), *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası 1950-2000*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları.
- EMBASSY OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA IN THE UNITED STATES OF AMERICA. (2013). *Xi Meets With KMT Honorary Chairman, Calling National Rejuvenation a "Common Goal"*, 17 Nisan 2023 tarihinde http://us.china-embassy.gov.cn/eng/zt_120777/hxla/201306/t20130614_4914232.htm adresinden alındı.

- ERGENÇ, C. (2015). Çin'in Yükselişi, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 4. Basım, Ş. KARDAŞ, A. BALCI içinde, (s. 655-668), İstanbul: Küre Yayınları.
- ERÖKTEM, M. (2018), Tayvan gözlemleri, A.M. DÜNDAR içinde, *Türkiye'de Tayvan çalışmaları –I* (s. 1-16), Ankara: APAM Yayınları.
- EURONEWS. (2023). *Tayvan, Çin ile 2027'de çatışma çıkabileceği uyarısında bulundu; Pekin, 'ateşle oynamayın' dedi*, 5 Mayıs 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2023/04/21/tayvan-cin-ile-2027de-catisma-cikabilecegi-uyarisinda-bulundu-pek-in-atesle-oy-namay-in-dedi> adresinden alındı.
- HANLEY & PARTNERS, (y.y.) *Global Passport Ranking*, 9 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.henleyglobal.com/passport-index/ranking> adresinden alındı.
- HARRIS, S. (2015), *Çin Dış Politikası*, (Çev. A. Y. ŞİR), İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- HE, X. (2020) Change in Taiwan policy under Xi Jinping administration: an internalized policy-making process, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 9(2), 144-156,
- HEYWOOD, A. (2014), *Küresel siyaset*, 3. Baskı, (Çev. N. USLU, H. ÖZDEMİR), Ankara: Adres Yayınları.
- HICKEY, D.V.; NIOU, E. (2016), Taiwan in 2015: A turning point?, *Asian Survey*, 56(1), 57–67.
- HICKSON, C.E. (2003), *Taiwan in International Organizations: Internationalization of the Taiwan-China relationship*, 3 Mayıs 2023 tarihinde The Atlantic Council of the United States: https://www.files.ethz.ch/isn/44789/2003_05_Taiwan_in_International_Organizations.pdf adresinden alındı.
- HUANG, J. (2017). Xi Jinping's Taiwan Policy: Boxing Taiwan in with the One-China Framework, L. DİTTMER içinde, *Taiwan and China: Fitful Embrace*, (s. 239-248), Berkeley: University of California Press,.
- HUANG, J.; LI, X. (2010), *Inseparable separation: The making of China's Taiwan policy*, Singapore: World Scientific.
- INDEPENDENT TÜRKÇE, (2021), *Çin-Litvanya gerginliği büyüyor: "Komedi Halk Cumhuriyeti demeliyiz"*, 15 Nisan 2023 tarihinde <https://www.indy-turk.com/node/443741/d%C3%BCnya/%C3%A7in-litvanya-gerginli%C4%9Fi-b%C3%BCy%C3%BCyor-komedi-halk-cumhuriyeti-demeliyiz> adresinden alındı.
- INDEPENDENT TÜRKÇE, (2023), *Honduras Çin'le ilişki kurma kararı aldı, dünyada Tayvan'ı tanıyan sadece 13 ülke kaldı*, 15 Mart 2023, <https://www.indy-turk.com/node/616926/d%C3%BCnya/honduras-%C3%A7inle-ili%C5%9Fki-kurma-karar%C4%B1-ald%C4%B1-d%C3%BCnyada-tayvan%C4%B1-tan%C4%B1yan-sadece-13-%C3%BClke> adresinden alındı.

- JACQUES, M. (2016), *Çin hükmettiğinde dünyayı neler bekliyor?*, (Çev. S. OĞUZ), Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- KALLÍO, J. (2020). *Is China Preparing To Invade Taiwan?*, Finnish Institute of International Affairs Comment 20, 11 Nisan 2023 tarihinde https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2020/10/comment20_jyrki_taiwan.pdf adresinden alındı.
- KAN, S.A. (2014), *China/Taiwan: evolution of the “One China” policy—Key statements from Washington, Beijing, and Taipei*. Congressional Research Service: <https://sgp.fas.org/crs/row/RL30341.pdf> adresinden alındı.
- KASIM, K. (2018), Tayvan-ABD ilişkileri ve Güneydoğu Asya’da güvenliği yansımaları, A. M. DÜNDAR içinde *Türkiye’de Tayvan çalışmaları –I* (s. 160-179). Ankara: APAM Yayınları.
- KEEGAN, D.J.; CHURCHMAN, K. (2022), “China-Taiwan Relations: Taiwan Gains Ground Internationally, but Will China Retaliate?”, *Comparative Connections*, 23(3), 79-90.
- KEGLEY, C.W.; BLANTON, S.L. (2015), *Dünya siyaseti: Yönelim ve dönüşüm*, (Çev. H.A. GESSLER), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- KOOPMAN, K.Y. (2016), Taiwan’s path to independence: Resolving the “One China” dispute. *Cardozo Journal Of Conflict Resolution*, 18(1), 221-248.
- LIN, C.Y. (2018), *Tayvan-Türkiye ilişkileri 1923-2017*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- LIN, W.C. (2016), Taiwan enters the Tsai Ing-Wen era and the impact on Cross-Strait relations, *ISPI Analysis*, 293, 1-12.
- LIAO, H. (2021). An Interpretation of Xi’s Taiwan Policy—and Taiwan’s Response, *Indo-Pacific Perspective*, 25-29
- MADOKA, F. (2022). The Xi Jinping Regime’s Maneuvering against Taiwan: Characteristics and Prospects, *Asia-Pacific Review*, 29(2), 79-101.
- MADOKA, F. (2023). The characteristics of Xi Jinping’s policy-making on Taiwan affairs: the conflict between institutionalization and centralization, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 1-20. doi.org/10.1080/24761028.2023.2177094
- MAIZLAND, L. (2021), *Why China-Taiwan Relations Are So Tense*, 10 Mayıs 2021 tarihinde Council on Foreign Relations: <https://www.cfr.org/background/china-taiwan-relations-tension-us-policy> adresinden alındı.
- MASTRO, O.S. (2021), *The Taiwan Temptation*, 1 Mayıs 2023 tarihinde Stanford University: <https://fsi.stanford.edu/news/taiwan-temptation> adresinden alındı.
- MATSUDA, Y. (2015), Cross-Strait relations under the Ma Ying-jeou administration: From economic to political dependence?, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 4(2), 3-35.

- NATIONAL CHENGCI UNIVERSITY, (2022a), *Taiwanese / Chinese Identity(1992/06~2021/12)*, 10 Mayıs 2023 tarihinde <https://esc.nccu.edu.tw/PageDoc/Detail?fid=7800&cid=6961#accesskey-1> adresinden alındı.
- NATIONAL CHENGCI UNIVERSITY, (2022b), *Taiwan Independence vs. Unification with the Mainland (1994/12~2021/12)*, 10 Mayıs 2023 tarihinde <https://esc.nccu.edu.tw/PageDoc/Detail?fid=7801&cid=6963> adresinden alındı.
- NYE, J. S.; WELCH, D.A. (2018), *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak: Kurama ve Tarihe Giriş*, (Çev. R. AKMAN), 5. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- OGASAWARA, Y. (2001), *Taiwanese identity and the "One China Principle": Policies of the Lee Teng-hui Administration towards China*, 21 Haziran 2022 tarihinde <http://www.tufs.ac.jp/ts/personal/ogasawara/paper/epaper3.html> adresinden alındı.
- ÖZAY, M. (2019), Tayvan-Endonezya İlişkilerine Dair Kısa Bir Değerlendirme, A. M. DÜNDAR içinde *Türkiye'de Tayvan çalışmaları -II* (s. 131-158), Ankara: APAM Yayınları.
- PEKCAN, C. (2019a), *Çin Dış Politikası ve ABD ile İlişkileri*, Bursa: Dora Basım Yayın.
- PEKCAN, C. (2019b), Xi Jinping'in Tayvan Politikasındaki Dönüşüm Çin ve Tayvan'ın Diplomatik Tanınma Rekabeti, 11. *Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi*, Bursa Üniversitesi: https://www.academia.edu/41499394/Xi_Jinpingin_Tayvan_Politikas%C4%B1ndaki_D%C3%B6nüşüm_%C3%BCm_%C3%87in_ve_Tayvan%C4%B1n_Diplomatik_Tan%C4%B1ma_Rekabeti adresinden alındı.
- PERLEZ, J.; RAMZY, A. (2015), *China, Taiwan and a meeting after 66 years*, 4 Mart 2022 tarihinde New York Times: http://www.nytimes.com/2015/11/04/world/asia/leaders-of-china-and-taiwan-to-meet-for-first-time-since-1949.html?_r=0 adresinden alındı.
- REPUBLIC OF CHINA (TAIWAN) MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS, (t.y.), *Diplomatic Allies*, <https://en.mofa.gov.tw/AlliesIndex.aspx?n=1294&sms=1007> adresinden alındı.
- REUTERS, (2023), *China sanctions Lockheed Martin, Raytheon over Taiwan arms sales*, 4 Mart 2023 tarihinde <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/china-imposes-sanctions-lockheed-martin-raytheon-over-taiwan-arms-sales-2023-02-16/> adresinden alındı.
- ROMBERG, A.D. (2016), Tsai Ing-wen Takes Office: A New Era In Cross-Strait Relations, *China Leadership Monitor*; 50, 1-13.
- ROSKIN, M.G.; BERRY, N.O. (2014), *Uluslararası İlişkiler: Uf'nin Yeni Dünyası*, (Çev. Ö. ŞİMŞEK), Ankara: Adres Yayınları.

- ROURKE, J.T. (1997), *International politics: On the World stage*, 6th Ed., USA: Dushkin/McGraw Hill.
- SARKAR, M. G. (2021). Xi Jinping's PLA and China's regional security ambitions, A. S. DING & J. P. PANDA içinde *Chinese Politics and Foreign Policy under Xi Jinping*, (s. 276-306), London and New York: Routledge.
- SAVAŞ, V.F. (2016), *Bilmediğimiz Çin*, Ankara: Efil Yayınevi.
- SEREN, M. (2019), Tayvan Savunma Sanayii: Endüstriyel Gelişim Stratejisi ve Alınan Dersler, A. M. DÜNDAR içinde *Türkiye'de Tayvan çalışmaları –II* (s. 199-237), Ankara: APAM Yayınları.
- SHAMBAUGH, D. (2016), *Çin Küreselleşme Yolunda*, İstanbul: Yarın Yayınları.
- SILITONGA, I.J.H. (2020), One China Policy Dan Dampaknya Terhadap Hubungan China-Taiwan, SİGİT and V.L. SINTA içinde *Geopolitics And International Contemporary Issues In Asia Pacific And Beyond*, (s. 61-69), UKI Press.
- SPUTNIK TÜRKİYE, (2021), *Nikaragua, Tayvan ile diplomatik ilişkilerini kesti*, 18 Nisan 2023 tarihinde <https://tr.sputniknews.com/20211210/nikaragua-tayvan-ile-diplomatik-iliskilerini-kesti-1051631802.html> adresinden alındı.
- TABAK, H. (2008), Mao Devletinden Devlet Maosu'na: Çin Dış Politikasında Tarih ve Değişim, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 1(2), 63-76.
- TAN, A. (2020), Power, pawns & perpetual purgatory: The influence of COVID-19 over international perceptions towards Taiwan and the One China policy, *Broad Street Humanities Review*, III, 1-18.
- THE STATE COUNCIL THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA. (2022). *“Full Text: The Taiwan Question and China's Reunification in the New Era”*, 15 Nisan 2023 tarihinde https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202208/10/content_WS62f34f46c6d02e533532f0ac.html adresinden alındı.
- THOMPSON, D. (2020). The Rise of Xi Jinping and China's New Era: Implications for the United States and Taiwan, *Issues & Studies: A Social Science Quarterly on China, Taiwan, and East Asian Affairs* 56(1), 1-25.
- TOPCU, N. (2022), *Tayvan'da Yerel Seçimler: Nasıl Bir Gelecek?*, 30 Ocak 2023 tarihinde Ankasam: <https://www.ankasam.org/tayvanda-yerel-secimler-nasil-bir-gelecek/> adresinden alındı.
- TURAN, İ. (2016), ABD-Çin İlişkileri Bağlamında Tayvan Sorunu, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 80-105.
- VOA TÜRKÇE. (2023). *Tayvan'ın Eski Cumhurbaşkanı: “Hepimiz Çinliyiz”*, 19 Nisan 2023 tarihinde <https://www.voaturkce.com/a/tayvanin-eski-cumhurbaşkanı-hepimiz-cinliyiz/7025002.html> adresinden alındı.

- VOGEL, E. (2017), *Deng Xiaoping ve in'in Dönüşümü*, (ev. M. LELİ), İstanbul: Modus Kitap.
- WARD, A. (2021), Why there's talk about China starting a war with Taiwan, 5 Mayıs 2023 tarihinde VOX: <https://www.vox.com/22405553/taiwan-china-war-joe-biden-strategic-ambiguity> adresinden alındı.
- XI, J. (2014), *The Governance of China*, Foreign Language Press.
- XINHUA. (2017). *Full text of Xi Jinping's report at 19th CPC National Congress*, 18 Nisan 2023 tarihinde http://www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm adresinden alındı.
- YANG, J. (2023), *Will Xi Jinping Make Taiwan a New Offer?*, 20 Mayıs 2023 tarihinde <https://thediplomat.com/2023/02/will-xi-jinping-make-taiwan-a-new-offer/> adresinden alındı.
- YILDIZ, U. (2023). *Tatbikatta tansiyon yükseldi: in, Tayvan'ı vurma simülasyonu yaptı*, 5 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.indyturk.com/node/622601/d%C3%BCnya/tatbikatta-tansiyon-y%C3%BCkseldi-%C3%A7in-tayvan%C4%B1-vurma-sim%C3%BClasyonu-yapt%C4%B1> adresinden alındı.